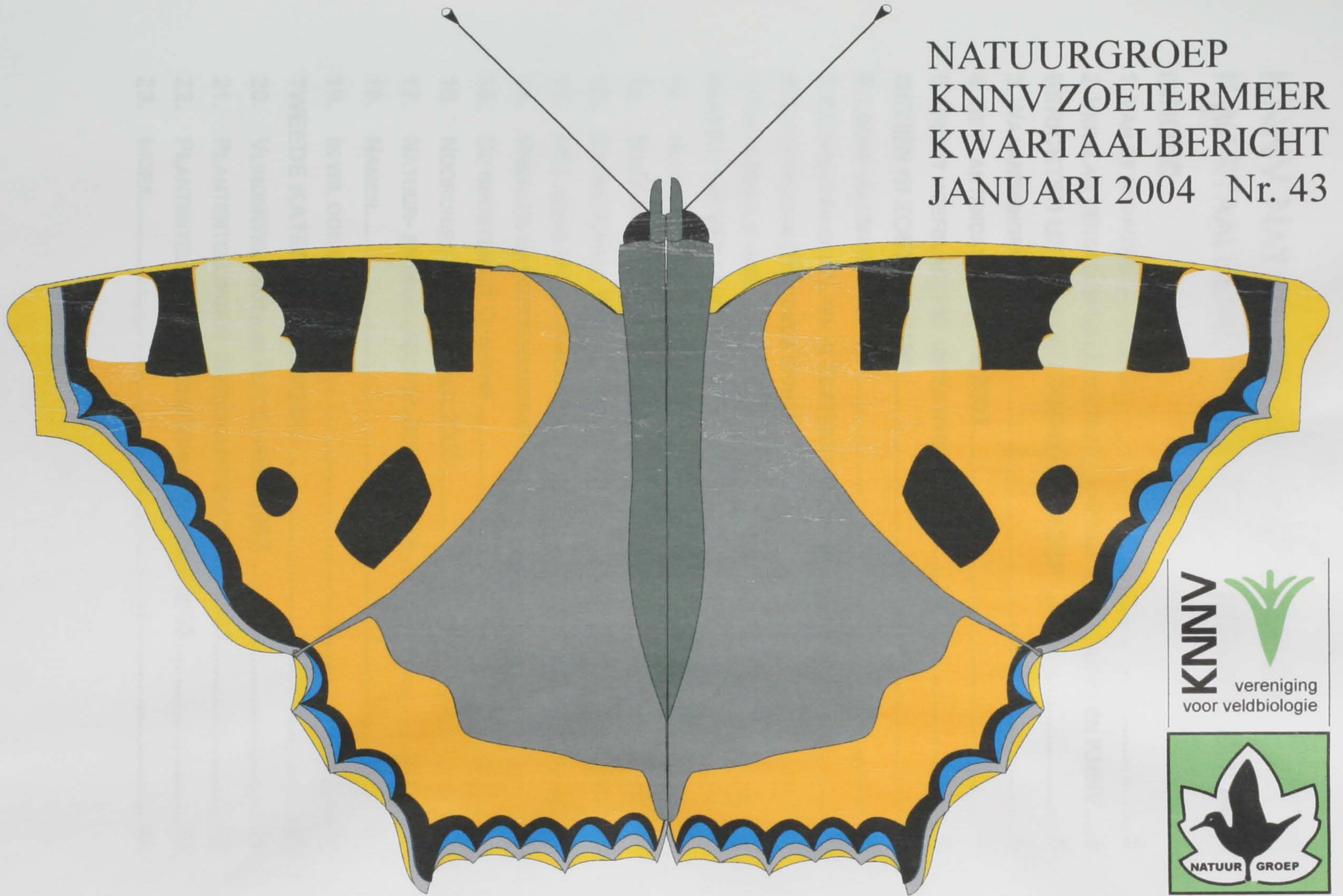

NATUURGROEP
KNNV ZOETERMEER
KWARTAALBERICHT
JANUARI 2004 Nr. 43

KNNV
vereniging
voor veldbiologie

KNNV NATUURGROEP ZOETERMEER

KWARTAALBERICHT Nr.43 januari 2004

INHOUD

1. VAN DE REDACTIE	3
2. VERSLAG VERGADERING LEDEN NATUURGROEP ZOETERMEER ÉN KNNV....	4
BERICHTEN UIT DE PLANTENWERK GROEP	5
3. WAARNEMINGEN	5
4. DE PLANTENDATABANK T/M 2003.....	7
5. GROOT HOEFBLAD (PETASITES HYBRIDUS).....	8
GEZIEN IN ZOETERMEER:	9
6. LOSSE WAARNEMINGEN	9
7. SLAKKEN EN SCHELPEN IN ZOETERMEER: MOERASSLAKKEN	10
8. BITTERVOORN (RHODEUS SERICEUS) IN ZOETERMEER	12
9. KIKKERBADJE -BEDJE.....	14
BUITEN DE VERENIGING.....	15
10. BUYTENLAND	15
11. NATUUR IN BEELD 2004	16
12. DE NATIONALE WINTERVOGELTELLING.....	17
13. DE LANDELIJKE VARIADAG VAN FLORON.....	17
14. OVERLEG NATUURVERENIGINGEN 27-11-03.....	19
15. DE GROETEN UIT DRENTHE	21
16. NOORDNIEUWS, DECEMBER 2003	26
17. NATUUR- EN MILIEUAGENDA ZOETERMEER	28
18. NAMEN.....	31
19. IK WIL OOK LID WORDEN	31
TWEEDE KATERN: TELLINGEN.....	32
20. VLINDERTELLINGEN IN ZOETERMEER 2003	32
21. PLANTENTELLINGEN: STREEPLIJSTGEGEVENS 2003.....	50
22. PLANTENTELLINGEN: LOSSE WAARNEMINGEN 2003	63
23. INDEX.....	64

Ook in Zoetermeer schrijft de natuur geschiedenis.

*Zij zoekt haar journalisten,
want zij bestaat slechts bij de gratie van wie haar ziet.*

*Doe 1x per 2 à 3
weken 2 uurtjes
mee met de
plantenwerk-
groep.*

*Goeie sfeer,
boeiend,
leerzaam, nuttig.*

Informatie:

*Evelien van den
Berg, tel: 079-
3213445 (18:00-
19:30)*

1. Van de redactie

Dit nieuwe jaar, waarin wij onze abonnees veel geluk toewensen, opent (in de hoop dat dit aan hun geluk kan bijdragen) met het dikste kwartaalbericht ooit. Het bestaat dan ook uit twee katernen. In het tweede katern wordt uitgebreid verslag gedaan van de vlinder- en plantentellingen die het afgelopen jaar hebben plaats gevonden, voorzien van een index die de vlinder- en plantensoorten, de waarnemers en locaties bevat, zodat zij terugzoekbaar zijn. Van het Kwartaalblad bevinden zich nu volledige exemplaren bij de Universiteiten van Leiden en Delft, de Gemeente Zoetermeer, het Alfrink College, de redactie en verscheidene abonnees.

Niet alleen voor de leden van ons blad maar voor heel natuurminnend Zoetermeer belooft 2004 een belangrijk jaar te worden. KNNV-leden van onze natuurgroep hebben een verzoek aan de landelijke vereniging gericht om weer een KNNV-afd. Zoetermeer te mogen vormen. (zie 2 op blz. 3 verslag vergadering leden Natuurgroep Zoetermeer en KNNV). Als de Landelijke KNNV dat verzoek aanvaardt, wordt het Kwartaalblad voortaan uitgegeven als gezamenlijke produktie van de Natuurgroep Zoetermeer en de KNNV afdeling Zoetermeer, zoals met onze excuses misschien voorbarig op het kaff herkenbaar.

Voor de Natuurgroepleden verandert er niets, dan dat zij het KNNV-embleem moeten dulden en nu en dan een financieel verslag, een verslag van de KNNV-ledenvergadering en dergelijke in hun Kwartaalbericht zullen aantreffen. Zij mogen natuurlijk ook van de KNNV lid worden, maar dat hoeft niet. Hun nadeel bestaat er dan uit dat zij ca. € 35 per jaar meer betalen, hun voordeel, dat zij het landelijke KNNV-blad *Natura* ontvangen en korting krijgen op de KNNV-uitgaven. Omgekeerd zijn er in Zoetermeer nog KNNV-leden die geen Kwartaalbericht ontvangen (+€ 15) of geen lid van de KNNV Afdeling Zoetermeer zijn (+€ 16, tenzij ze al lid zijn van een andere Afdeling). We zullen natuurlijk proberen ze daartoe te verleiden, zodat het Kwartaalbericht een wat grotere verspreiding krijgt.

De Natuurgroep noch de beoogde KNNV-afdeling zullen veel moeite doen andere vergaderingen, excursies of cursussen te organiseren dan die van een werkgroep. Daarin voorzien de andere Zoetermeerse natuurverenigingen en ~werkgroepen al in hoge mate. Het Kwartaalbericht publiceert viermaal per jaar hun initiatieven als Natuur- en milieuagenda (zie 16, blz. 26), en men mag daaraan meestal als niet-lid meedoen. Ons Kwartaalbericht biedt als tegenprestatie al jaren gastvrijheid aan auteurs van andere natuurverenigingen en ~werkgroepen, volgt hun activiteiten met belangstelling en publiceert, als zij dat toestaan, hun resultaten. Zo zijn in dit Kwartaalbericht met hulp van de Vlinderwerkgroep de indrukwekkende resultaten van de vindertellingen bewerkt, in grafiek gezet, gepubliceerd en van commentaar voorzien (zie 20, blz. 32 in het tweede katern). Hieruit blijkt, dat wij door documentatie proberen ons motto recht te doen:

Ook in Zoetermeer schrijft de natuur geschiedenis.

Zij zoekt haar journalisten, want zij bestaat slechts bij de gratie van wie haar ziet.

Welke vereniging of werkgroep haar zien is voor ons en voor de natuur van Zoetermeer niet van belang.

Tegelijkertijd vinden gesprekken plaats om mogelijkheden te onderzoeken voor een vergaande samenwerking met de Zoetermeerse zusterverenigingen. (zie zie 14, blz. 19 Overleg natuurverenigingen 27-11-03). Een sterk lokaal geluid dat het natuurbelang verwoordt is nu meer noodzakelijk dan ooit, gezien zowel de adviesraad voor natuur en milieu als het platform Groen ophouden te bestaan. Of er een nieuwe vorm van structureel overleg tussen gemeente en natuurverenigingen tot stand komt is op dit moment nog onzeker, maar duidelijk is dat de politieke belangstelling voor natuur afneemt. Aan ons bewoners van deze groene groeistad de schone taak om de lokale bestuurders te overtuigen van het feit dat stedelijke natuur een stad leefbaar maakt!

Dit roept natuurlijk altijd de vraag op of de natuurverenigingen van Zoetermeer zich dan niet als één overkoepelende vereniging zouden moeten manifesteren (zie 14, blz. 19). Deze gedachte gaat ervan uit dat de natuur als één belang vertegenwoordigd moet worden. Dit is misschien zo, maar de natuur bestaat uit verschillende, soms strijdige belangen: het belang van de vogels is bijvoorbeeld niet het belang van de vlinders! Deze belangenstrijd uit zich bijvoorbeeld in het debat tussen vogel- en vlinderliefhebbers (nestkastjes of niet?). Als een overkoepelende vereniging zulke vriendschappelijke debatten mogelijk maakt, zijn wij voor zo'n vereniging, maar als het leidt tot grote bestuurlijke en financiële inspanning (vergaderingen, samengevoegde publicaties, contributies), dan zijn wij meer voor een losse federatie waarin de natuurverenigingen elkaar nu en dan ontmoeten (zie bijvoorbeeld Kwartaalblad 19, januari

1998: "Groen Café") en een eigen Kwartaalblad, bijvoorbeeld met een rubriek "Gelezen in andere verenigingsbladen" onder de hoofdafdeling "Buiten de vereniging".

2. Verslag vergadering leden Natuurgroep Zoetermeer én KNNV op 12 november 2003 Marsmanhove 2 2726 CM Zoetermeer Taeke de Jong

Aanwezig: Hans Bieze, Annet de Jong, Taeke de Jong, Tilly Kester, Wim de Liefde, Johan Vos.

Annet heeft deze vergadering bijeengeroepen om de wens te bespreken weer een KNNV-afdeling te vormen. Motief is een meer herkenbare natuurgroep te zijn.

De vorige afdeling is opgeheven bij gebrek aan mensen die tijd wilden steken in een bestuursfunctie. Er is toen gekozen voor een groep die zich zonder bestuur beperkt tot het uitgeven van een kwartaalblad. Dit bespaarde bovendien de afdracht van ca. € 16,- per afdelingslid aan de landelijke KNNV, zodat de contributie kon worden beperkt tot € 15,-.

Als uitgangspunt wordt vastgesteld: minimale kosten aan tijd en geld wanneer wij weer een KNNV-afdeling oprichten.

Johan heeft de mogelijkheid onderzocht van aansluiting bij de Afdeling Delft. Naar aanleiding van het schriftelijke antwoord van de afdeling Delft is besloten hiervan af te zien, omdat het contact ten minste zoveel tijd zal kosten (afvaardigingen, overleg, contributie-complicaties, onduidelijkheden m.b.t. het Kwartaalblad) als het onderhouden van een eigen Zoetermeerse afdeling.

Veertien van de natuurgroepleden is al KNNV-lid. Acht daarvan zijn bovendien al lid van een afdeling en hoeven volgens Hans voor een tweede afdeling geen afdracht te betalen:

						Afdeling
J.G.	Bieze	Hans	Filmiaan 7	2726 RN	Zoetermeer 079-3421351	WANT
L.	van Duuren	Lodewijk	Theo Thijssenhove 25	2726 CE	Zoetermeer 079-3214149	
A.	de Jong	Annet	Pelschans 41	2728 GM	Zoetermeer 079-3422924	
T.M.	de Jong	Taeke	Marsmanhove 2	2726 CM	Zoetermeer 079-3516599	
T.	Kester	Tilly	Vuurdoornpark 98	2724 HL	Zoetermeer 079-3412605	DELFT
J.H.	Parmentier	Jan	Regentessestraat 8	2713 EM	Zoetermeer 079-3162672	
A.P.S.	Ponten		Da Sangalloruimte 1	2728 MX	Zoetermeer 079-3319907	LEIDEN
E.P.G.	Ponten-Hagenaar		Da Sangalloruimte 1	2728 MX	Zoetermeer 079-3319907	LEIDEN
E.M.	Teunen	Ellen	Marsmanhove 156	2726 CS	Zoetermeer 079-3219711	GRAV
J.	Vos	Johan	Landzichtlaan 36	2101 ZJ	Heemstede 023-5280231	
P.A.	van Wely	Peter	Smetanarode 82	2717 DT	Zoetermeer 079-3520414	DELFT
J.	van Zalinge	Johan	J.W. Frisostraat 191	2713 CD	Zoetermeer 079-3165306	
R.W.J.	Zwarekant	Ineke	van Aalstlaan 286	2722 RT	Zoetermeer 079-3310369	GRAV
L.C.M.	van Zwet		Penninghove 1	2726 BT	Zoetermeer 079-3516932	

Het minimum aantal leden voor een KNNV-afdeling is zes. Taeke stelt daarom voor, dat de acht leden kostenloos een KNNV-afdeling Zoetermeer oprichten met als enig doel het uitgeven van het Kwartaalblad, terwijl er voor de andere natuurgroepleden niets verandert.

Aldus wordt besloten op voorwaarde dat Wim in de landelijke en locale statuten binnen een maand geen adders onder het gras vindt die meer tijd of geld kosten dan secretariaat, contributie-inning, balans, begroting, kascommissie, 1x per jaar bestuurs- en ledenvergadering, 4x per jaar regionale en 1x per jaar landelijke vertegenwoordiging.

Besloten wordt, dat onder die voorwaarden Annet voorzitter, Tilly vice-voorzitter, Hans penningmeester en Taeke secretaris van de nieuwe afdeling worden. Daartoe moeten Annet en Taeke lid worden van de Afdeling Zoetermeer. Zij zullen dus afdracht moeten betalen. Het totaal aantal leden die een Afdeling Zoetermeer kunnen oprichten is dan tien.

Johan is bereid eenmaal per jaar als landelijk vertegenwoordiger op te treden. Er moet dus nog iemand gevonden worden die bereid is viermaal per jaar gewestelijke vergaderingen bij te wonen en jaarlijks moeten twee niet-bestuursleden de kas controleren. Die te vinden is de eerste taak van het bestuur. Zij kunnen Hans helpen de balans en begroting op te stellen. Taeke bestelt een elektronische versie van

KNNV-afdelingstatuten en past deze aan om te kunnen worden ondertekend door tenminste zes van de tien leden. Van de tien zijn nu niet aanwezig:

A.P.S.	Ponten	Da Sangalloruimte 1	2728 MX	Zoetermeer	079-3319907	LEID
E.P.G.	Ponten-Hagenaar	Da Sangalloruimte 1	2728 MX	Zoetermeer	079-3319907	LEID
E.M.	Teunen	Ellen Marsmanhove 156	2726 CS	Zoetermeer	079-3219711	GRAV
P.A.	van Wely	Peter Smetanarode 82	2717 DT	Zoetermeer	079-3520414	DELFI
R.W.J.	Zwarekant	Ineke van Aalstlaan 286	2722 RT	Zoetermeer	079-3310369	GRAV

Van deze natuurgroepleden moet dus tenminste nog één bereid gevonden worden de statuten van een KNNV-afdeling Zoetermeer te ondertekenen en zoveel meer als nodig om geregeld een andere kascommissie te kunnen vormen. Taeke zal ze benaderen.

Er zijn in Zoetermeer nog KNNV-leden die geen lid zijn van de Natuurgroep Zoetermeer en dus het kwartaalblad niet ontvangen:

Hr.	H.H.	Eggenkamp	Weteringdreef 179	2724 GX	Zoetermeer	GRAV
Hr.	M.J.M.Th.	Hezemans	Dorpsstraat 145-A	2712 AG	Zoetermeer	GRAV
Hr.	C.R.	Hilvers	Casper Kofschipkade 11	2725 AS	Zoetermeer	DELFI
Mw.	S.H.	de Jonge	Mosgroen 87	2718 HH	Zoetermeer	DELFI
Hr.	H.	Lubberding	Henk Leiwater 1	2715 BA	Zoetermeer	DELFI
Hr.	P.L.J.	Schoenmakers	Hunsingo 34	2716 CK	Zoetermeer	GRAV
Hr.	J.	Verhart	Buizerveld 50	2727 BE	Zoetermeer	GRAV
Hr.	J.D.W.	Wenig	Oranjelaan 67	2712 GB	Zoetermeer	GRAV

Taeke zendt ze na ondertekening van de statuten dit verslag en enkele kwartaalbladen om ze te verleiden zich voor € 15,- te abonneren en daarmee ook lid te worden van de Afdeling Zoetermeer.

Na 12 december, wanneer Wim geen belemmeringen heeft gevonden, stuurt Taeke de voorlopige statuten rond, zodat nog voor de kerst definitieve statuten kunnen worden getekend en naar de landelijke KNNV verzonden. Porto- en kopiekosten worden bij Hans in rekening gebracht.

BERICHTEN UIT DE PLANTENWERK GROEP

3. Waarnemingen

Johan Vos

Het floristisch jaar 2003 is afgesloten met het toevoegen van 1274 Zoetermeerse waarnemingen aan de lokale floradatabank van Wim de Liefde en aan de nationale databank Florbase van FLORON. Bijzondere vondsten en "probleemgevallen" zijn het afgelopen jaar besproken in dit blad, de laatste van 2003 volgen hieronder.

Kruiskruid (senecio spec.) in het Buytenpark. In oktober en november van vorig jaar waren nog regelmatig bloeiende kruiskruidplanten in het Buytenpark te bewonderen. Tegelijkertijd bereikte ons via de vogelwerkgroep (vogeltelpost Buytenpark) berichten van een bijzonder kruiskruidsoort uit het park. Na de spectaculaire ontdekking van vorig jaar (glanzend kruiskruid) ben ik zelf op onderzoek uit gegaan. Het resultaat was weer ..... bloemhoofdjes met omwindselblaadjes met zwarte punten! Volgens de rode Heukel's flora (22e druk) moet je dan uiteindelijk kiezen tussen Glanzend of Oostelijk kruiskruid. Toch vertrouwde ik het niet omdat de "boerenwormkruidachtige bladeren" mij sterk aan Jacobskruiskruid deden denken. Uiteindelijk heb ik materiaal verzameld, gedroogd en opgestuurd naar het Nationaal Herbarium. Ik kreeg terstond de mededeling dat het hier Jacobskruiskruid betrof! Maar hoe zit het dan met die zwarte punten? Hieronder de reactie van Wout Holverda van het Nationaal Herbarium op deze vraag:

"in wezen klopt de sleutel uit de Heukel's flora wel, als je tenminste zwart als zwart interpreteert en niet als donker of bruin. Misschien moet Ruud (van der Meijden) de sleutel op dat punt aanpassen" 8 buitenomwindselblaadjes met een zwarte top 9 buitenomwindselblaadjes éénkleurig groen of met een donkergroene soms bruine top 10

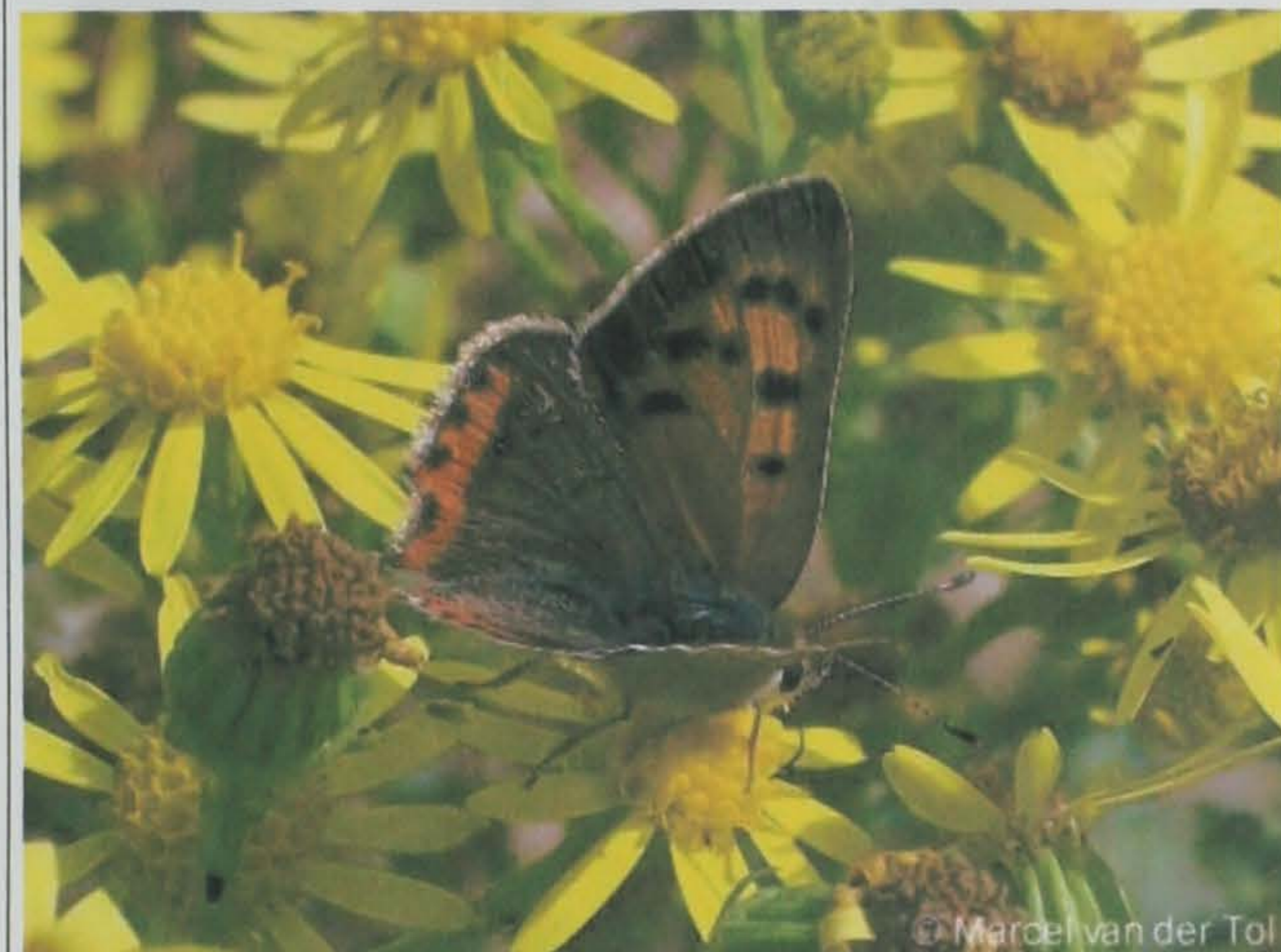

Fig. 1 *Kruiskruid met kleine vuurvliinder*

Fig. 2 *Draadgierst*

Draadgierst (*Panicum capillare*) in het stadshart. Net als vorig jaar ook dit najaar (oktober/november) weer in het meest stenige deel van de stad aangetroffen tussen de verharding naast het braakliggend terrein tegenover de bioscoop. De atlas van de Nederlandse grassen zegt over deze soort dat het een éénjarig gras betreft, dat oorspronkelijk uit Noord-Amerika afkomstig is en gemakkelijk verwildert. Het is een zeer opvallende soort die zich aan de voet sterk vertakt en waarvan stengels en bladscheden met ruwe, lange haren bezet zijn. Kortom, een soort die je eigenlijk niet kunt missen.

Fig. 3 *Raapzaad*

Raapzaad (*Brassica rapa*) op verschillende plaatsen bloeiend aangetroffen zeer laat in het najaar. Net als anders vielen ook dit najaar weer prachtig bloeiende "koolzaadachtigen" op. Zowel in het stadshart, als in de berm van de Voorweg en de Aziëweg stonden de planten half november nog volop in bloei. Bestudering leverde het volgende resultaat op:

Bovenste bladeren blauwgroen, kaal, wasachtig en stengelomvattend, onderste bladeren meer grasgroen, liervormig en gedeeld (als bij Herik) en met ruwe haren bezet. De knoppen bevonden zich merendeels onder de open bloemen. Afstaande kelkbladen heb ik echter niet kunnen ontdekken.

Over *Brassica rapa* zegt de Heukels' flora dat deze soort vaak met *Brassica napus* wordt verward en plaatselijk algemeen voorkomt in bermen, op vochtige, voedselrijke grond. Verder valt nog te melden dat raapzaad verbouwd wordt in allerlei variëteiten en gemakkelijk opslaat uit gemorst zaad. Oorspronkelijk werd raapzaad vooral gekweekt om z'n oliehoudende zaden, nu vooral om de knollen die in de agrarische sector als veevoer en groenbemester worden gebruikt.

Variëteiten zonder opgezwollen wortels worden vooral gekweekt voor de menselijke consumptie. Voorbeelden: meiraapjes, raapsteeltjes, chinese kool en pak-choi.

Fig. 4 Rechte Ganzerik

Rechte ganzerik (*Potentilla recta*)
in Buytenwegh.

Deze zomer aan de Marsmanhove tegen een stenen berging en in een plantvak verderop werd deze voor Zoetermeer nieuwe soort ontdekt. Of de rechte ganzerik, die oorspronkelijk uit Rusland en Siberië afkomstig is op dit moment ook als tuinplant in de mode is, is mij niet bekend. In de ruime omgeving van de groeiplaats heb ik deze soort in elk geval niet in tuinen kunnen waarnemen. Het gaat om een forse, overblijvende, rechtopstaande, dicht behaarde plant met bloemen ter grootte van die van zilverschoon.

4. De plantendatabank t/m 2003

Wim de Liefde en Johan Vos

Onze locale waarnemingenbestand bevat 15992 waarnemingen (zie blz. 50). Ook in 2003 hebben we weer een aantal "nieuwe soorten" aan ons Zoetermeerse plantenbestand toe kunnen voegen wat de totaalstand op 630 brengt. De 10 nieuwelingen zijn:

1. Glanzend kruiskruid. Een spectaculaire nieuwe vestiging van deze typisch Rotterdamse exoot waarover het laatste woord nog niet gezegd is.
2. Kale jonker komt al heel lang voor maar was nog niet eerder officieel "gestreept", het aantal groeiplaatsen in Zoetermeer neemt gestaag af.
3. Moerasmuur komt al heel lang in Zoetermeer voor maar wordt gemakkelijk over het hoofd gezien. Ook deze soort was nog niet eerder officieel geregistreerd.
4. Vuilboom of Sporkenhout. Al lang bekend is dat ook deze struik zich gemakkelijk uitzaait. Nog niet eerder was deze soort als wilde plant in ons bestand opgenomen.

5. Gewone braam met bladeren die in smalle slippen verdeeld zijn (*Rubus laciniatus*). Als plantsoen- of tuinplant vaak aangeplant en waarschijnlijk met het transporteren van stammen in het Buytenpark terechtgekomen.
6. Lange ereprijs. Soort die waarschijnlijk met tuinafval in het Buytenpark is gedumpt en daar door ons bloeiend is waargenomen.
7. Rechte ganzerik, een bijzondere vondst uit Buytenwegh, zie boven.
8. Amerikaans vergeet-mij-nietje, een typische garden-escape die we tot nu toe nog niet gestreept hebben maar die ook in Zoetermeer niet zeldzaam is.
9. Grote boterbloem. Een spectaculaire soort die ineens opdook in Rokkeveen, naar het lijkt op een natuurlijke standplaats???
10. Muskuskruid is als verstekeling meegekomen met grond die afkomstig is uit het Zuiderpark in Den Haag.

En verder:

Op 13 november j.l. hebben de plantenwerkgroepleden het jaar afgesloten met een gezellige avond bij Moniek (Snoek) en Jan (Radius) thuis. Dia's, fotoalbums en herinneringen aan het afgelopen jaar werden uitgewisseld en afgesproken is om ook begin 2004 weer gewoontegetrouw een nieuw activiteitenprogramma samen te stellen.

Inmiddels bestaat de plantenwerkgroep officieel 10 jaar en heeft Fred laten weten dat hij de geschiedschrijving ter hand gaat nemen.

5. Groot hoefblad (*Petasites hybridus*)

een plantenreus op de grens van natuur en cultuur

Johan Vos

Fig. 5 *Groot hoefblad*

Vroeg in het voorjaar verschijnen aan de waterkant eerst de lichtroze bloeiwijzen van het groot hoefblad. Als de bloei over zijn hoogtepunt heen is, verschijnen vervolgens de bladeren op het toneel die uiteindelijk enorme afmetingen aannemen.

Naam

De Hollandse naam spreekt eigenlijk voor zichzelf. De bladeren zijn hoefvormig en vallen uiteindelijk veel groter uit dan die van klein hoefblad. Ze kunnen onder gunstige omstandigheden meer dan 0,5 meter breed worden. De naam *Petasites* is afgeleid van *petasos* dat breedgerande hoed betekent. Ook deze naam is ontleend aan de grote bladeren. De soortnaam *hybridus* is ooit ten onrechte door Linnaeus aan deze soort toegekend. Hij veronderstelde dat hij met een bastaard van doen had.

Kenmerken

Groot hoefblad is een overblijvende, behaarde plant met forse wortelstokken die tot diep in de grond reiken en uitlopers vormen van wel een meter lang. De soort vermenigvuldigt zich gemakkelijk vegetatief met als resultaat dat groot hoefblad bijna altijd in grote groepen groeit. Vestiging uit zaad komt hoogst zelden of niet voor. Van groot hoefblad bestaan twee vormen. Bij de ene vorm ontwikkelen zich alleen hoofdjes met mannelijke bloemen, bij de andere uitsluitend hoofdjes met vrouwelijke. Officieel zeggen we dat de soort functioneel tweehuizig is. De meeste planten in Nederland schijnen van de vrouwelijke vorm te zijn. Deze planten groeien tijdens en na de bloei door met als resultaat dat ze relatief lang "fris" blijven. De slanke hoofdjes met vrouwelijke bloemen zijn bleekroze van kleur. Bij de mannelijke vorm zijn de hoofdjes grover en groter en paarsrood gekleurd. De mannelijke bloemwijzen blijven laag, verleppe en verdrogen vervolgens snel.

Milieu en standplaats

Groot hoefblad groeit aan waterkanten op merendeels zonnige tot licht beschaduwde plaatsen. De soort gedijt goed op kalkrijke klei en voedselrijke zand- en veengronden, maar lange tijd onder water staan is

funest. Op plaatsen waar groot hoefblad groeit is weinig ruimte voor andere soorten omdat deze soort met zijn wortelstelsel volledig beslag weet te leggen op de voedselvoorraad in de bovenste bodemlaag. De massavegetatie die groot hoefblad vormt heeft wel wat weg van die van een loofbos. Vroeg in het voorjaar kan het zonlicht de bodem ongehinderd bereiken, 's zomers wordt het zonlicht door het bladerdak volledig weggevangen.

Faunistische betekenis

Voor vroegvliegende hommels, bijen en vlinders (citroentje) vormt groot hoefblad een bron van nectar en stuifmeel. De grote bladeren geven beschutting aan veel dieren, al of niet tegen de zon. Paddenbladen vertoeven graag op beschaduwde en vochtige plekken; zo ook onder de bladeren van deze planten. vandaar dat de bevolking in bepaalde streken van ons land aan groot hoefblad de naam paddenbladen heeft gegeven.

Verspreiding in Nederland

Groot hoefblad wordt tot onze wilde flora gerekend hoewel Piet Bakker in "Stinzenplanten" er van uitgaat dat de soort soms ook als lokale stinzenplant opgevat moet worden. Zo is groot hoefblad vroeger op tal van buitenplaatsen veel aangeplant.

Hoe dan ook, duidelijk is dat de mens al heel lang een grote rol heeft gespeeld in de verspreiding van groot hoefblad. De genezende werking die aan de soort wordt toegeschreven is daar zeker debet aan. Zo werd groot hoefblad lang geleden ingezet als geneeskruid tegen de pest. Verder worden aan de soort ontsmettende, wondhelende en krampwerende eigenschappen toegeschreven. In het noordoostelijk deel van Duitsland waar de groeiplaatsen van groot hoefblad nauwkeurig in kaart gebracht zijn bleek de verspreiding van de soort bijna volledig samen te vallen met die van (vroegere) menselijke nederzettingen. Wat de verspreiding in west Nederland betreft komt de soort veel voor langs rivieren, vaarten, kanalen en sloten. Ook groeit de soort vaak massaal tussen stenen beschoeiingen langs het IJsselmeer, onder aan kleiige dijkevers en in stedelijk gebied langs grachten en onder spoorbruggen. Voor een groot deel zijn deze groeiplaatsen terug te voeren op spontane verspreiding door aangevoerde of -gespoelde wortelstokken. Tegenwoordig wordt groot hoefblad ook wel ingezet als oeverversteviger. Door het netwerk van taaie worteluitlopers vormt groot hoefblad immers een levende oeverbeschoeiing.

Verspreiding in Zoetermeer

De plantenwerkgroep heeft groot hoefblad op Zoetermeers grondgebied 41 keer waargenomen in 23 KM-hokken. (Zoetermeerse floradatabank 2002) Helaas hebben we tot nu toe geen onderscheid gemaakt tussen de mannelijke en vrouwelijke vorm. Mijn indruk is dat ook in Zoetermeer de vrouwelijke vorm algemeen en de mannelijke vorm veel zeldzamer is. Zelf heb ik eind jaren tachtig de mannelijke vorm in het gazon aan de Mariaplaats in de wijk Driemanspolder waargenomen en gefotografeerd. Indertijd is groot hoefblad ook in Zoetermeer uitgeplant als oeverbeschermer, o.a. langs de hoofdtocht in Buytenwegh. Overbekende groot hoefbladlocaties zijn: Delftse wallenwetering (ter hoogte van het Venedepark) en langs de bovenste molensloot in de natuurtuin.

Beheer

Gezien de vroege bloei van groot hoefblad ondervindt deze soort weinig hinder van het maaibeheer van oevers en hooilandbermen in Zoetermeer. Het in de nazomer wegmaaien van blad schijnt de soort niet te deren. Vanuit het uitgebreide netwerk van ondergrondse wortelstokken ontwikkelen zich jaar in jaar uit vlak na de winter weer nieuwe bloeiwijzen. Groeiplaatsen van groot hoefblad staan bekend om hun standvastigheid.

GEZIEN IN ZOETERMEER:

6. Losse waarnemingen

Bijzondere slakkensoort in het Buytenpark

Via Arno van Berge-Henegouwen bereikte ons het bericht dat er in het Buytenpark een slakje voorkomt dat bekend staat als duinsoort. De soort waar het hier om gaat is *cernuella neglecta*, een exoot die nog niet eerder in Zoetermeer is waargenomen.

Rosse vleermuizen boven het Buytenpark

Op de telpost Buytenpark op 26 oktober 2003 hebben de waarnemers van de vogelwerkgroep 4 foeragerende rosse vleermuizen waargenomen, halverwege de middag. Reden om eens contact te zoeken met Anne-Jifke en haar te vragen hoe bijzonder deze waarneming eigenlijk is.

Volgens haar trekken rosse vleermuizen net als trekvogels van noord naar zuid. Dat we ze boven het Buytenpark waarnemen heeft te maken met de ligging van Zoetermeer ten opzichte van de kust!

Gedurende deze tijd van het jaar worden ook nog wel foeragerende dieren gezien. Bekend is dat rosse vleermuizen overdag vliegen, niet bekend is wat hun piekperiode is en met hoeveel tegelijk ze trekken. In deze tijd van het jaar zijn trekkende dieren op weg naar hun winterverblijfplaatsen, vaak een oude holle boom die ze met soms wel 300 dieren tegelijkertijd bewonen!

Paddestoelen in het Balijbos

Sinie de Jonge Mosgroen 87 2718HH Zoetermeer tel.079-3620579 siniedejonge@hetnet.nl

Fig. 6 Witte kluiwzwam in het Balijbos

Je kunt ze allemaal eten maar sommige maar één keer. Het zal je maar gebeuren je loopt op een dinsdagochtend in september met de Zoetermeerse paddestoelenwerkgroep in het Balijbos en je vindt er wel 64 soorten! Een paar bijzondere soorten zijn zeker de moeite van het vermelden waard. De witte kluiwzwam die ons verbaasde omdat hij met meer dan 100 exemplaren voorkwam. De wollige bundelzwam die op dood populierenhout groeit, vaak op wonden en zaagvlakken. Het week oorzwammetje dat zich kenmerkt door de elastische hoedhuid en het eiketakstromakelkje dat groeit op afgevallen, weinig verteerde takken van eiken en elzen. De geringde ridderzwam die matig algemeen is bij (kruip) wilgen in wilgenstruwelen, in wilgenbossen op rivierklei en op voedselrijke, humeuze bodem. In de onderzochte percelen staan voornamelijk wilgen en beuken en duidelijk is dat de natuur hier haar werk heeft gedaan.

Het Balijbos bestaat nu ongeveer 10 jaar en heeft mij verrast met de vele paddestoelsoorten. Dezelfde percelen zullen een aantal jaren onder de loep worden genomen en de resultaten zullen in kaart worden gebracht. De paddestoelenwerkgroep bestaat uit zeven enthousiaste leden die iedere eerste dinsdag van de maand actief zijn in Zoetermeer en omgeving. Wilt u meer weten, neem dan met mij contact op.

7. Slakken en schelpen in Zoetermeer: moerasslakken

Lodewijk van Duuren

Overleving

Een dikke laag opgedroogde modder langs de Middentocht van de Zoetermeersche Meerpolder was het resultaat van het grondig schonen van de sloot enkele weken daarvoor. Het zo ontstane kerkhof voor slakken en schelpen leverde een goed beeld van de soorten die in de sloot geleefd hadden. Toen ik thuis enkele modderige grote slakkenhuisjes schoon maakte, kwamen er belletjes uit de mondopening, die met een dekseltje was afgesloten. De dieren leefden nog na wekenlang op de kant te hebben gelegen, dankzij het dekseltje waarmee de mond opening kon worden afgesloten (zie Fig. 7). Een zelfde ervaring is beschreven in het boek over de Amsterdamse slakken van De Bruyne en Neckheim.

Het bezit van zo'n dekseltje, door geleerden operculum genoemd, is één van de eigenschappen van de groep kieuwslakken, waartoe ook de in de polder gevonden spitse moerasslak (*viviparus contectus* (Millet, 1812)) behoort. Deze soort is één van de twee Nederlandse vertegenwoordigers van de familie moerasslakken (*viviparidae*). De andere is de stompe moerasslak (*viviparus viviparus* L., 1758). Voor zover mij bekend komt deze laatste soort niet in Zoetermeer voor.

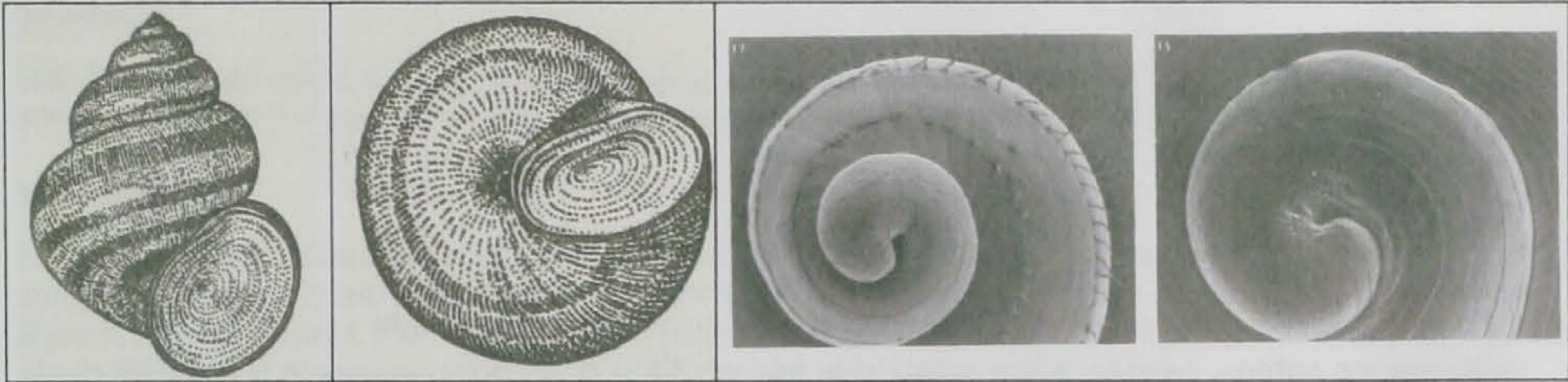

Fig. 7 Spitse moeraslak met operculum

Fig. 8 Foto van top van a. Spitse en b. Stompe moeraslak

Namen

Het onderscheid tussen beide soorten is het topje van het slakkenhuis dat bij de Spitse moeraslak spits en scherp is en bij de andere stomp (zie figuur 2). De naam moeraslakken voor deze familie is weinig kenmerkend, omdat beide soorten ook in andere typen wateren voorkomen.

De wetenschappelijke genusnaam *viviparus* betekent levendbarend. Preciezer geformuleerd zijn deze slakken eierlevendbarend (ovovivipaar), omdat de eieren in een soort baarmoeder terecht komen en zich daar zelfstandig tot kleine slakjes ontwikkelen. De soorttoevoeging *contectus* betekent bedekkend, wat is afgeleid van het Latijnse *tectum* = dak. In het woord *tectyleren* zit ook de betekenis bedekkend. Naar ik aanneem heeft Millet deze naam gegeven vanwege het dekseltje of operculum. Bij de stompe moeraslak is de soorttoevoeging gelijk aan de genusnaam.

In België zijn ook de Nederlandse namen grote moeraslak (*V. contectus*) en de kleine moeraslak in gebruik (*V. viviparus*). Toepasselijke namen gezien de afmetingen van de beide soorten, respectievelijk 30 bij 50 mm en 25 bij 35 mm.

Ook de buitenlandse namen geven een aardig beeld van de eigenschappen van beide soorten. De Duitse namen zijn weliswaar lang, maar geven de beste typering van de soorten: Spitze Sumpfdeckelsnecke (*V. contectus*) en Stumpfe Flussdeckelsnecke (*V. viviparus*). Behalve het uiterlijk is ook het biotoop in de naam verwerkt. De stompe moeraslak komt vooral in stromende (fluss!) en onrustige wateren voor, terwijl de spitse moeraslak een voorkeur heeft voor stilstaand water. In Engeland heten echter beide soorten river snail: Lister's river snail voor *V. contectus* en common river snail voor *V. viviparus*. Martin Lister (1639-1712) was een Engelse verzamelaar en onderzoeker van weekdieren, die onder meer de anatomie van weekdieren bestudeerde (Fig. 9). De huisjes van beide soorten zijn bruinachtig groen met over het algemeen drie bruine banden. Deze eigenschap komt naar voren in de Franse naam van de spitse moeraslak: *paludine fasciée* of *paludine à bandes*. Ook in een oudere wetenschappelijke naam komt dat tot uitdrukking: *Viviparus fasciatus*. De stompe moeraslak heet *paludine vivipare* of *paludine commune*. De Franse namen van planten en dieren zitten vaak heel dicht tegen de wetenschappelijke namen aan. Ook bij deze soorten, want een andere genusnaam voor deze soorten is *paludina*, waar het Latijnse woord *paludis* (2^e naamval van *palus*=moeras) in te herkennen valt.

In de naamgeving is al zoveel opgemerkt over het uiterlijk en het biotoop dat er geen afzonderlijk hoofdstukjes aan gewijd zijn.

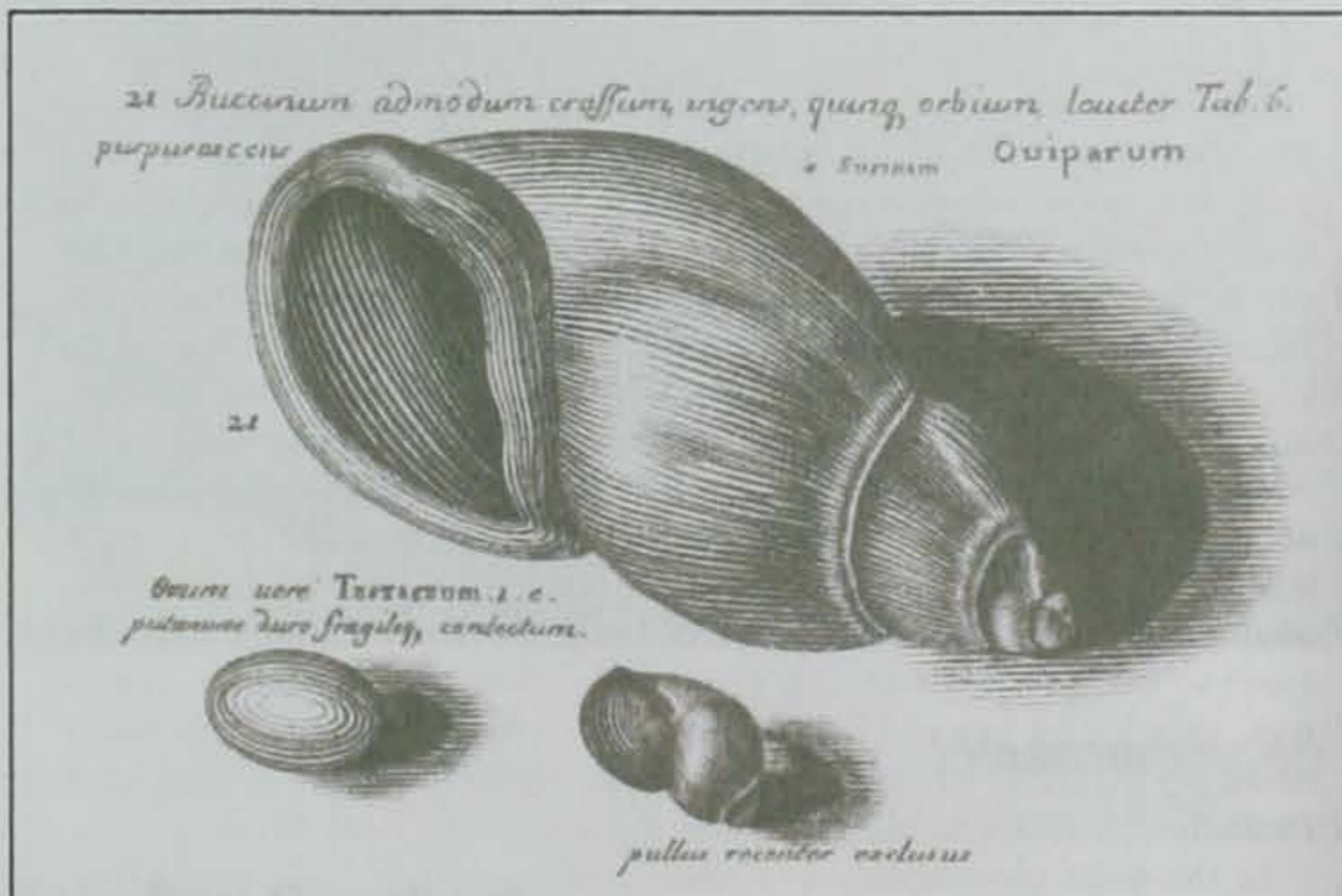

Fig. 9 Afbeelding uit een boek van Lister met een soort die ovipaar is

Fig. 10 Spitse moeraslak

Voedsel

Het voedsel van beide soorten bestaat uit algen, detritus, aas, afstervende hogere planten en enkele soorten levende planten. Ook kunnen de slakken kleine voedseldeeltjes uit het water filteren.

Voorkomen

Het areaal van *V. viviparus* loopt van Engeland tot aan het Oeralgebergte en van Zuid-Zweden tot aan de zuidgrens van de Alpen. Het areaal van *V. contectus* is iets uitgebreider en omvat Noord- en Midden-Europa, Noord-Spanje, Portugal, Italië tot Toscane en Zuid-Oost Europa tot in Macedonië. Beide soorten zijn in Nederland algemeen en kunnen in allerlei niet al te kleine zoete wateren worden aangetroffen. Alleen de stompe moerasslak ontbreekt in Zeeland en de Waddeneilanden.

Literatuur

- Bruyne, Rykel de en Tello Neckheim, 2001. Van nonnetje tot tonnetje. De recente en fossiele weekdieren (slakken en schelpen) van Amsterdam. Schuyt & Co, Haarlem.
- Gittenberger, E. en A.W. Janssen (red), 1998. De Nederlandse zoetwatermollusken, recente en fossiele weekdieren uit zoet en brak water. Nederlandse Fauna 2. Naturalis, KNNV Uitgeverij, EIS-Nederland.
- Peter Dance, S., 1986. A history of shell collecting. E.J. Brill, Leiden.

8. Bittervoorn (*Rhodeus sericeus*) in Zoetermeer

Johan Vos

Aanleiding

In kwartaalbericht nr. 42 ging Lodewijk van Duuren op blz. 23 in op de bijzondere relatie tussen de schildersmossel en de bittervoorn. Over de precieze verspreiding van de schildersmossel in Zoetermeer is helaas weinig bekend. Lodewijk meldt de soort uit de Meerpolder. Verder is bekend dat duikeenden restanten van zoetwatermossels rond de Zoetermeerseplas deponeren. Ook elders zie je vaak tussen slootbagger dat op de kant is gezet restanten van zoetwatermossels. Zo'n jaar geleden belde mij een stagiaire die bij het hoogheemraadschap van Schieland werkte aan een ecologische indeling van de Zoetermeerse natuurvriendelijke oevers met de vraag hoe realistisch ik het "ambitieniveau bittervoorn" inschatte. Omdat ik nooit van het voorkomen van deze als kritisch bekend staande soort had gehoord kon ik deze vraag niet beantwoorden.

Een reden om in dit artikel toch uitgebreid in te gaan op de achtergronden van dit bijzondere visje is dat de onderzoekers van StEA, die vorig jaar het eiland in het Westerpark inventariseerden, mij meldden dat "bittervoornpjes daar eigenlijk overal tussen het riet zitten!"

Waarnemingen van 1996-2000
Kleine stippen : 2001

Foto Ben Crombagh

Fig. 11 *Bittervoorn*

Ravon jaarverslag 2001
Fig. 12 *Spreiding Bittervoorn*

Kenmerken en levenswijze

In ons land is dit visje van maximaal 10 cm. lang lange tijd onopgemerkt gebleven. Schlegel (1870) vertelt dat de soort voor het eerst door de heer B. Maitland in de Maas bij Rotterdam is gevangen. Hij beschrijft de bittervoorn als volgt "het vischje is op de bovendelen olijfgroen, op de zijden en onderdeelen zilverkleurig, de vinnen zijn doorschijnend en groenachtig; men ontwaart aan weerszijde van den staart eene blaauwachtige overlansche streep. Deze streep, buiten den tijd der voortteling veelal zeer flauw, wordt gedurende dezen tijd donker, en de zilverkleur der schubben speelt alsdan ook in eene fijne bleek karmijnroode tint". Behalve door zijn geringe grootte valt het visje op door zijn hoog, sterk zijdelings samengedrukte lichaam. Als belangrijk kenmerk wordt genoemd dat het darmkanaal spiraalvormig is opgerold wat gemakkelijk te zien is wanneer men het visje tegen het licht houdt.

Wat de voortplanting betreft verwijs ik graag naar het artikel van Lodewijk van Duuren. Belangrijk is dat het voorkomen van de bittervoorn afhankelijk is van het voorkomen van zoetwatermossels. Het visje komt voor in schone sloten, vijvers en plassen met rijke begroeiing en stilstaand water. De bittervoorn voedt zich met plantaardig plankton, vlokreeftjes, insectenlarven, slakjes en wormen. Tijdens de paaitijd (april tot juni) hebben de mannetjes een rode rug en een rode anaalvin met zwarte zoom. Zoals bij andere niet voor de visserij belangrijke vissoorten is er maar weinig recent ecologisch onderzoek gedaan naar de habitateisen van deze soort.

Verspreiding en zeldzaamheid in Nederland

De bittervoorn komt voor op het vasteland van Midden-Europa. Redeke (1941) somt een reeks vindplaatsen in Nederland op zoals die bij hem bekend waren. In onze regio waren dat: de Maas bij Rotterdam, bij Pijnacker, rondom Leiden, bij Stompwijk, in de Nieuwkoopse, Reeuwijkse en Sluipwijkse plassen bij Gouda. Hij eindigt de opsomming van vindplaatsen in Nederland met de opmerking dat de bittervoorn ook op tal van andere plaatsen in zoet en zwak-brak water te vinden zal zijn en hij spreekt de verwachting uit dat de soort derhalve wel door nagenoeg ons hele land verspreid zal zijn. Tegenwoordig weten we dat bittervoortjes plaatselijk massaal kunnen voorkomen. Dat beeld werd zeer recent nog eens bevestigd door onderzoek in de Hoeksche Waard gedurende 2000 en 2001. Hier bleek dat de bittervoorn daar heel algemeen is in rijk begroeide sloten.

Bronnen uit de vroege jaren zeventig meldden een achteruitgang in diverse gebieden. De vergelijking van het huidige voorkomen in uurhokken met dat van vroeger maakt aannemelijk dat het verspreidingsgebied met meer dan 25% is ingekrompen. Anderzijds is er weinig bekend over de verspreiding, bijvoorbeeld die in het noorden van het land. Mogelijk is het verspreidingsgebied in Nederland een veelvoud van de 181 uurhokken waarin sinds 1980 waarnemingen zijn gedaan.

Voorkomen in Zoetermeer

Dat de bittervoorn (tegenwoordig) in Zoetermeer voorkomt was voor mij een complete verrassing en misschien wel dé ontdekking van 2003. Navraag bij een Zoetermeerse hengelsportvereniging leerde dat er geen bittervoorns in Zoetermeerse wateren worden gevangen. Dat komt overigens overeen met ervaringen van Amsterdamse hengelaars die ook geen vangsten van bittervoorn melden. Dat er daar toch lokaal redelijk veel bittervoorns voorkomen werd pas duidelijk toen er in het kader van een onderzoek naar de visstand elektrisch werd gevist. (1991, Melchers, M en G. Timmermans)

De vangsten in het Westerpark rond het eiland zijn door de onderzoekers van StEA (Stichting Ecologisch Advies) gedaan in 2003 met een schepnet tussen het riet. Mogelijk is de waterkwaliteit daar beter dan in het midden van de watergangen. Zeer onlangs nog werd deze waarneming bevestigd door een Zoetermeerse bron die mij vertelde dat hij bittervoortjes ook kende van de vijver bij stadsboerdrij "het Buitenbeest" aan de Voorweg. Ze hielden zich daar vooral op bij de palen die de vissteiger ondersteunen.

Verklaring van de mogelijke achteruitgang

Sloten worden tegenwoordig vaak mechanisch ontdaan van hun onderwaterplanten door een V-vormig mes over de bodem te trekken, het zogenaamde maaiboortbeheer. Ook in Zoetermeer is deze vorm van beheer gebruikelijk. Dit gaat vaak ten koste van grote zoetwatermosselen als de schildersmossel die daardoor zeldzaam worden. Jonge bittervoorns hebben ook nog eens beschutting nodig van onderwaterplanten die ze ook eten. Een ander probleem is dat schelpdieren zoals mossels zeer gevoelig zijn voor het verslechteren van de waterkwaliteit. Overigens heeft onderzoek aangetoond dat zwanen- en schildersmossels sinds de jaren zeventig in grotere wateren weer toenemen (R.H. de Bruyne, H. Wallbrink mond. med). Weer een positief gevolg van het verbeteren van de waterkwaliteit in Nederland wellicht!

Gebruik van de bittervoorn

Voor zover bekend is is dit visje nooit gebruikt voor menselijk consumptie, hoewel berichten over de smaak nog al met elkaar in tegenspraak zijn. Zo zegt Schlegel over de bittervoorn dat "het vleesch evenmin eenen bitteren smaak heeft als dat van andere soorten, maar dat het vischje niet genoegzaam talrijk is en te klein om als gerecht in aanmerking te komen". Nijssen en De Groot (1987) daarentegen zeggen dat het visvlees bitter is, hetgeen in de naam is terug te vinden. Wel wordt het gebruik als aasvisje regelmatig genoemd. Heimans (1904) schrijft over de bittervoorn: "dat het houden van 't prachtige vischje bijzonder aan te bevelen is voor aquaria"

Bescherming

De bittervoorn geniet, net als de kleine modderkruiper zware bescherming middels de Europese habitatrichtlijn. Ook voor deze soort geldt dat Nederland een bijzondere verantwoordelijkheid draagt omdat het natuurlijk verspreidingsgebied van de bittervoorn voor een groot deel binnen de grenzen van ons land valt. Voor een effectieve bescherming dient wel eerst de precieze verspreiding van deze belangrijke graadmeter voor een goede waterkwaliteit in beeld gebracht te worden. Op het gebied van het nemen van maatregelen is er ook nog wel wat werk aan de winkel. Dit geldt zowel voor het verder verbeteren van de waterkwaliteit als voor het beheer van oevers en watergangen. Uitgangspunt hierbij dient te zijn dat water- en oeverplanten veel meer kans krijgen om zich te ontwikkelen dan dat dit nu gebeurt.

Litteratuur:

Melchers, M en G Timmermans. Haring in het IJ, Stadsuitgeverij Amsterdam, 1991.

9. Kikkerbadje -bedje

Ellen de Jong - Ali Cohen

Ieder jaar in mei bedenk ik wat ik aan éénjarige planten in de buitenpotten zal zetten. Veel aandacht gaat dan uit naar de potten die op halfronde plankjes aan de schuurmuur hangen, op dik één meter hoogte. Het ene jaar kies ik voor fuchsia's en petunia's tussen de bestaande bonte hosta's, het andere jaar voor een ander kleurrijk schouwspel. Dit jaar werden het knalrode hangende en staande geraniums, omdat het zo leuk staat bij onze rode gordijnen.

Natuurlijk moeten al deze potten in ruime mate bewaterd worden, iedere dag weer. Dus de zomer van 2003 heb ik het druk gehad met het dagelijks tweemaal nalopen van alles.

Daarbij werd onze tuinvijver niet overgeslagen. De algen wisten van wanten dit jaar.

Onze vijver is een grote schotel van gebakken klei met een diameter van 50 cm. Over de randen hangt het groen van de vrouwenmantel, sleutelbloem en ooievaarsbek. Als goede waterplant vond het penningkruid zijn weg erin.

Blijkbaar was dit een perfecte biotoop voor de tuinpadden en kikkers. Zij hielden ons in verschillende samenstelling in 't badje gezelschap bij de ochtend koffie, de lunch en de avondmaaltijd, tegen de felle zon beschermd door de overhangende bladeren. Sommige begonnen wij te herkennen. Je had de "Dikke", de "Dunne", de "Kleine" en de "Mini's".

Als er niemand aanwezig was in het bakkie was het ongezellig stil.

Nu gebeuren er soms vreemde dingen in een tuin.

Deze zomer deinsde ik van schrik achteruit, toen ik bij het water geven van één van de potten op het plankje aan de muur, een dikke kikker naar beneden zag springen! Dit was wel het laatste dat ik had verwacht. Dat hij op zijn beurt van mij schrok en naar beneden viel is te begrijpen, maar hoe hij erin komt is ons tot op de dag van vandaag een raadsel. Bovendien wisselden de "Dikke" en de "Dunne" elkaar af. Zij zaten nooit gezamenlijk in de pot met bloeiende geranium.

Vol ongeloof keek ik de volgende dag in de pot en zag dezelfde kikker er weer gewoon inzitten. Hoe doet hij dat? Schuifelt hij zich door de hедера aan de muur naar boven? Na weken van hitte, was hij gewend geraakt aan mijn dagelijkse plensbui en bleef rustig zitten en mij aankijken. Wél zorgde ik ervoor dat ik niet direct op zijn lijfje goot, want dan sprong hij direct uit de pot naar beneden op de tegelvloer.

Vandaag is het 15 oktober. De zon schijnt, maar de avonden en nachten zijn al koud met bijna-vorst.

Gisteren heb ik de pot mét bewoner opgepakt, liep ermee de tuin in, om de kikker zijn weg te laten zoeken in de bladeren en takken voor een winterbed. Halverwege de luchtreis, hield hij het voor gezien en sprong met een forse klap op de grond, bleef even suf liggen en sprong weg.

Maar ook vandaag zit hij tóch weer in de pot op het plankje aan de muur.

Ook voor hem geldt blijkbaar: "Oost West, thuis best".

Nu zit ik een beetje in gewetensnood. De gehele zomer heb ik mijn kikker(s) vertroeteld en nu is de pot zo koud! Bovendien is de geranium uitgebloeid en biedt geen enkele beschutting meer. Zal ik een bladerdekentje aanleggen, zal ik de pot weghalen? Moet ik nu de natuur zijn eigen gang laten gaan? Is het deze natuur die hem heeft doen besluiten zijn intrek te nemen in een pot met een rode geranium? Dan zal ik hem, zodra hij in het voorjaar 2004 uit de winterslaap komt, verrassen met een bos roze petunia's.

Ik durf niet meer in de pot te kijken. Het is zo koud en hoog.

Post Scriptum: Ik kon het niet laten tóch nog één keer stiekem te kijken op 28 oktober.

De "dikke" is verdwenen! Slaap lekker.

Nu kan ik ook rustig slapen onder mijn warme dekbed.

BUITEN DE VERENIGING

10. Buytenland

Bij de aanbieding van het rapport Natuuronderzoek Buytenpark Zoetermeer aan Wethouder Roerig 2003-10-23 door Prof.dr.ir. Taeke M. de Jong, hoogleraar Technische Ecologie Faculteit Bouwkunde TUDelft.

Taeke de Jong

Stress in gevaarlijke omstandigheden is een natuurlijke reactie die alles concentreert op vechten of vluchten. Dat zie je in het Buytenpark als alarmerende merels opvliegen voor een ransuil. Stress in het menselijk lichaam zet de spijsvertering, de herstelwerkzaamheden en vrije gedachten, kortom de recreatie op nul om een overlevingsinspanning te kunnen leveren.

De stedeling wordt echter voortdurend met stress geconfronteerd: op het werk, gedwongen thuis, achter de televisie of in het verkeer. De herstelwerkzaamheden van lichaam en geest worden telkens stopgezet met als bekend gevolg ziekten zoals kanker. Er gebeurt echter nog iets: men kan niet vechten of vluchten en compenseert dat later op de dag in criminaliteit, sport of vakantie, naar gelang de beurs het toelaat. Dan is het echter te laat: de vrijgekomen energie is neergeslagen in de aderen en men overlijdt aan onze eerste doodsoorzaak, hart- en vaatziekten.

In een tijd van bezuinigingen en 50 000 ontslagen bij de overheid raken mensen meer gestresst en gaan ook nog eens minder op vakantie. Wisten zij maar dat de bergen in Zoetermeer zo dichtbij zijn dat je daar een kwartiertje van het Buytenland verwijderd bent. Het is een planten- en dierenpark met adembenemend uitzicht op de Deltametropool, een wereld vol stress waar je boven kunt staan.

Als je vervolgens daar de moeite neemt de natuur wat dichterbij om je heen met aandacht te bekijken ontrolt zich voortdurend een spektakel, een historie van oorlog en vrede, eten en gegeten worden, vechten en vluchten. Een actiefilm is er niets bij en verveling is onmogelijk geworden.

Er zijn maar weinig mensen die dat doen, maar als ze het doen raken ze in de ban van een relativiserende wereld, verder van de onze verwijderd dan Nieuw Zeeland en toch heel dichtbij. Zulke mensen zullen ongetwijfeld langer voor de gevolgen van stress gespaard blijven.

Langer zullen zij leven.

Fig. 13 Aanbieding van het rapport Natuuronderzoek Buytenpark Zoetermeer aan Wethouder Roerig

Lang leve dus de werkgroepen die deze wereld in kaart gebracht hebben! De vogel-, vlinder-, vleermuis- en plantenwerkgroepleden van Zoetermeer zullen langer leven dan de gemiddelde stedeling. Zij zullen immers voortleven in dit rapport, dat voor de zoveelste keer de ogen van ecologisch Nederland op Zoetermeer richt: de stad met een Vos in dienst die speurt zodat alles daar het eerst gebeurt. Hier is voor het eerst aangetoond dat een stad meer wilde soorten kan ontwikkelen dan zijn wijde omgeving, hier werd die Groeistadontwikkeling 10 jaar lang gedocumenteerd en in de plaatselijke bibliotheek voor ecologisch Nederland terugzoekbaar gemaakt, hier werd een baanbrekend stedelijk natuurplan bedacht, hier werd met het puin van Haaglanden de blik verwijd en hier werd in vijf jaar natuurmonitoring bewezen dat dat natuur oplevert en het plezier van een ontdekkingsreis naar duizend volken.

Mijnheer de Wethouder, in de werkgroepen die het werk gedaan hebben zijn meer landelijke bekendheden vertegenwoordigd dan U vermoedt. Zij hadden helaas geen tijd. Ik ben dus niet de eerst aangewezen voor deze eer, maar een eer is het om U dit rapport te kunnen aanbieden. Ik ben trots op deze stad, op zijn speurders, op hun rapport en op hun opdrachtgever.

11. Natuur in beeld 2004

Johan Vos

Na twee jaar vlinders waarnemen en doorgeven via de website "Natuur in Beeld" (de resultaten van 2003 worden in dit blad gepresenteerd) gaan we in 2004 in het water kijken. Om bewoners zoveel mogelijk bij het waterplan te betrekken vragen we ze om te letten op de amfibieën en vissen die in de Zoetermeerse watergangen, sloten, vijverpartijen en tuinvijvers rondzwemmen en deze aan ons door te geven op het bekende adres: www.zoetermeer.nl - bezoekers - natuur en milieu - natuur in beeld.

Om het waarnemen te vergemakkelijken is een zoekkaart met Zoetermeerse amfibieën en vissen samengesteld die via het Zoetermeer Magazine verspreid zal worden.

12. De Nationale Wintervogeltelling

Johan Vos

Zoals u waarschijnlijk al weet organiseert de KNNV, (vereniging voor veldbiologie) en SOVON, Vogelonderzoek Nederland deze winter: de nationale wintervogeltelling.

Tijdens deze telling wordt iedereen gevraagd in zijn directe omgeving uit te kijken naar de daar rondvliegende, etende, zingende, fluitende vogels, ze te noteren en te melden.

Hiervoor is de zoekkaart "wintervogels" uitgebracht en een website beschikbaar:

www.wintervogeltelling.nl

Er zijn twee telperioden: de eerste was van 15 december tot 1 januari 2004 en de tweede is van 2 januari tot 1 maart, dagelijks vijf minuten.

Er kan geteld worden vanachter het raam, in de eigen achtertuin, vanaf het balkon, maar het mag natuurlijk ook in een naburig park. Als de telpost maar steeds dezelfde plek is.

De zoekkaart bevat een formulier waarmee de tellingen kunnen worden doorgegeven. Via de website kan ook en dat maakt het dan mogelijk de verkregen gegevens meteen te verwerken en de tussenstanden bij te houden. Uiteindelijk zal er een wintervogel top 50 worden samengesteld die ons meer inzicht geeft in de betekenis van openbaar en privé stedelijk groen voor de algemeen voorkomende vogels in Nederland.

Fig. 14 Zoekkaart wintervogels

13. De Landelijke Variadag van FLORON

op zaterdag 13 december j.l.

Johan Vos

Was het tijdens de vorige variadag koud en glad, dit keer was het weer regenachtig, onstuimig en zeer zacht. De collegezaal waar de Leidse variadag zich traditiegetrouw afspeelt munt nooit uit door een aangename klimaat, dit jaar echter bereikte de temperatuur welhaast tropische waarden. Maar voor alle mensen die dat voor lief hadden genomen was de inhoud van de 7 bijdragen die we voorgeschoteld kregen ruimschoots de hitte waard. Ik zal proberen de meest interessante wetenswaardigheden door te geven.

Zoals altijd opende Ruud van der Meyden met het presenteren van de meest bijzondere plantenwaarnemingen uit 2003. Het jaar 2003 zal waarschijnlijk de geschiedenis ingaan als het jaar van de zeevenkel. Van deze hoogst zeldzame zeedijkensoort werden dit jaar alleen al uit Zeeland tientallen nieuwe vindplaatsen gemeld. Door de lange periode van grote droogte van het afgelopen jaar werd op droogvallende oevers en in opgedroogde vennen een aantal nieuwe soorten ontdekt. Het gaat voor het merendeel om onooglijke plantjes als klein en gesteed glaskroos en klein sterrekroos. De nationale doorbraak van watercrassula (*crassula helmsii*), een soort die ook tot Zoetermeer is doorgedrongen (zie kwartaalbericht nr. 40) is inmiddels een feit. Ook dit jaar werden weer soorten teruggevonden die uitgestorven werden geacht. Een voorbeeld is geoorde veldsla die aan een Waalstrandje werd gesignaleerd. Andere soorten zijn waargenomen ver buiten het gebied waar ze sinds jaar en dag voorkomen. Een interessant voorbeeld van dat laatste verschijnsel is het gevlekt zonneroosje van de Sint Pietersberg dat nu voor het eerst bij Mook vlak onder Nijmegen gevonden is!

De tweede bijdrage kwam van Danny Hooftman van de Universiteit van Amsterdam die bezig is te onderzoeken of er genetische uitwisseling plaatsvindt tussen kompassla (*lactuca serriola*) en

doorgeschooten kropsla (*Lactuca sativa*), twee soorten waarvan bekend is dat ze zeer nauw verwant zijn. In algemene zin zoeken wetenschappers al enige tijd antwoord op de vraag of er genen van gecultiveerde of genetisch gemanipuleerde soorten kunnen ontsnappen naar een wilde soort. Dit onderzoek liet zien dat dat gebeurd moet zijn gedurende de afgelopen 40 jaar. Aan de hand van het vergelijken van oude en nieuwe vegetatieopnamen met kompassla kon worden aangetoond dat kompassla qua standplaatsvoorkeur genetisch is veranderd. Stond kompassla oorspronkelijk bekend als éénjarige, warmteminnende pioniersoort van droge, ruderaal terreinen, tegenwoordig komt kompassla ook voor als overblijvende soort op meer vochtige, koele en schaduwrijke standplaatsen. Kompassla van pionier naar zoomplant zou je kunnen zeggen. Ook werd nog gespeculeerd over de betekenis van de twee uitvoeringen waarin kompassla wordt waargenomen. De onderzoeker poneerde de hypothese dat de vorm met gaafrandig blad (*forma integrifolia*) misschien wel meer cultuurgenen bevat dan de vorm met een veerspletige bladvorm (*forma serriola*). Overgangsvormen tussen beide vormen waren bij de onderzoeker niet bekend maar floristen uit de zaal bestreden dat wat resulteerde in een oproep om overgangsvormen te verzamelen en op te sturen naar de onderzoeker.

De derde bijdrage was van Bart Vreeken die de Flora-atlas van Oost-Gelderland presenteerde. Gegevens van de provincie Gelderland en FLORON uit de periode 1987 - 2001 hebben als basis voor deze atlas gediend. Vervolgens is met aanvulstreeplijsten gewerkt, wat er op neer kwam dat de ontbrekende soorten steeds gericht konden worden opgespoord. Zo ontstond uiteindelijk een compleet beeld van dit interessante stukje Gelderland waarin minstens vier plantengeografische districten samenkomen. Opvallend detail: stedelijke soorten komen ook in alle niet stedelijke plantengeografische districten in Oost Gelderland voor.

De vierde bijdrage ging in op de positie van apomicten binnen de Nederlandse flora. Lof voor de spreker-onderzoeker, Rense Haveman die dit vrij ingewikkelde onderwerp uitstekend voor het voetlicht wist te brengen. Apomixis is kloonvorming d.m.v. zaadvorming met als consequentie dat de dochterplanten identiek zijn aan de moederplanten. In het veld is het gevolg dat je binnen bepaalde soorten een veelheid aan vormen aantreft die constante verschillen vertonen maar die onderling sterk op elkaar lijken. Zo'n vorm voldoet dus in principe aan het soortcriterium maar toch vinden we deze zogenaamde "kleine soorten" niet terug in de flora.

Apomixis speelt binnen de volgende geslachten/soorten:

Gulden boterbloem (*Ranunculus auricomus*): staat in de flora als één verzamelsoort, onduidelijk is om hoeveel soorten het echt gaat.

Vrouwenmantel (*Alchemilla*): er staan 8 soorten in de flora waarvan *Alchemilla mollis* niet inheems is. De evolutie zou binnen dit geslacht "vastgelopen" zijn.

Braam (*Rubus*): er staan 22 soorten in de flora. Geschat wordt dat er 195 kleine soorten in Nederland voorkomen.

Havikskruid (*Hieracium*): er staan 6 verzamelsoorten in de flora, het zou echter kunnen gaan om 105 soorten.

Paardenbloem (*Taraxacum*): er staan 5 verzamelsoorten in de flora, geschat wordt dat het om 300 tot 400 soorten gaat.

Veldbeemdgras (*Poa pratensis* + *angustifolia*): er staan 2 soorten in de flora maar het zou gaan om 300 tot 400 soorten.

De onderzoeker hield een pleidooi om ook deze kleine soorten in de standaard- en rode lijst van de Nederlandse flora op te nemen. Opname in de Heukels flora zou deze bijna twee keer zo dik maken!

Een bijdrage uit Duitsland kwam van Wolfgang Schumacher van de universiteit van Bonn die uitgebreid inging op de bescherming van akkerplanten in Nordrein Westfalen. Boeren kunnen subsidie krijgen om hun akkerranden en percelen niet te bemesten en te bespuiten. Het gaat hier dus om het beschermen van natuur buiten natuurgebieden. Een ding is zeker, dit beleid levert adembenemende beelden op van akkers die bol staan van spiegelklokje, ridderspoor, akkerleeuwenbek, akkerboterbloem, akkerandorn en zomeradonis!

Ook is subsidie te verkrijgen om bloemrijke weilanden te creëren. Interessant was het te horen dat hooi van dit soort hooilanden, "kruidenhooi" genaamd, tegenwoordig meer opbrengt dan "engelsraaigrashooi". De Flora-atlas van Nordrein Westfalen is gereedgekomen, leuk voor wie regelmatig onze grensstreken bezoekt.

Daarna was Ton Denters aan de beurt om verslag te doen van de stand van zaken omtrent de stadsplantengids die in juni van dit jaar uitkomt. De gids gaat 700 soorten bevatten, verdeeld over de stenen stad, de ruige stad en de groene stad. Om de gids te kunnen samenstellen maakt Ton gebruik

van databestanden van stedelijke gebieden, waaronder Zoetermeer en heeft hij de afgelopen jaren zeker nog eens 60 steden in Nederland en België bezocht. Als algemene trend viel te constateren dat steden zich in deze tijd verdichten en dat daardoor de invloed van vergeten terreintjes op de stedelijke flora afneemt. Het gevolg is een verschuiving van ruige stadsplanten naar planten van de stenen stad. Interessant is dat 65% van de stedelijke soorten tot de categorie "garden-escapes" (ontsnapte tuinplanten) behoort. Soorten die tot deze categorie behoren en die we ook goed van Zoetermeer kennen zijn: spoorbloem, muurfijnstraal, geelwitte helmbloem, rondbladige ooievaarsbek en gehoornde klaverzuring. kruipklokje en schijnpapaver daarentegen komen wel in Zoetermeer voor maar worden tot nu toe niet gestreept. Tot slot nog de categorie warmteminnende grassen waarvan stijf hardgras en anisantha madritensis die nu officieel spaanse dravik gaat heten ook in Zoetermeer voorkomen.

Tot slot sprak Arnoud Jan Rossenaar over het bedreigde soorten project. Er staan in Nederland 500 soorten op de rode lijst, 50 daarvan zijn al uit ons land verdwenen. Er zijn voor dit project 26 bedreigde soorten geselecteerd met een goede verspreiding over Nederland en gekeken is hoe het deze soorten is vergaan in de periode 1998 - 2003.

Enkele soorten zoals de honingorchis (komt nog maar op drie plekken voor op Schiermonnikoog), het rozenkransje (van 61 naar 20 km-hokken terug), spaanse ruiter (gehalveerd qua vindplaatsen waaronder geen enkele nieuwe), zeevenkel (dit jaar 21 nieuwe vindplaatsen op steenglooiingen), melkviooltje (4 nieuwe vindplaatsen, deze soort wordt beschouwd als successoort van het Nederlands natuurbeleid), zinkviooltje (nog 300 exemplaren op één plek in één reservaat in het Geuldall) en de muurbloem waar we er nog 4000 van over hebben, verspreid over 8 km-hokken. De conclusie van dit onderzoek is dat soortgerichte maatregelen helpen dus moeten we, om bedreigde soorten voor de Nederlandse flora te behouden overgaan tot een krachtig soortenbeleid.

Conclusie: het was weer een interessante dag met een zeer gevarieerd programma. Op naar het groeiseizoen 2004.

14. Overleg natuurverenigingen 27-11-03

Hanneke Hoogvliet

Aanwezig: Rob Wiewel en Christa de Knecht (Stichting Bomen Over Leven), Annet de Jong (Natuurgroep Zoetermeer), Arianne van den Berg en Agnes van der Linden (IVN), Marcel van der Tol en Hanneke Hoogvliet (Vogelwerkgroep Zoetermeer)

Voorzitter: Marcel van der Tol

14.1. Opening en mededelingen

Om 20.00 wordt de vergadering geopend. Marcel bespreekt de aanleiding van dit overleg. Er is nog geen agenda, omdat dit eerste overleg verkennend van opzet is. Stichting BOL geeft te kennen wel te willen samenwerken en de mogelijkheden hiervoor te bespreken, maar niet te willen deelnemen aan een grotere natuurorganisatie (recent bestuursbesluit). Als redenen worden daarvoor aangegeven de groeiende ontwikkelingen binnen BOL, en de startende landelijke oriëntatie. Er is nog wat discussie over Platform Groen en het functioneren daarvan. Annet geeft aan dat de Natuurgroep (itt het vroeger KNNV) nooit vertegenwoordigd is geweest in PG, maar dat er door PG wel namens de Natuurgroep gesproken is!

Hanneke benadrukt dat zij overleg wil voeren met verenigingen met een ongeveer gelijke doelstelling, dwz. verenigingen die in eerste instantie de natuur in en rond Zoetermeer in het vaandel hebben staan. Dit in tegenstelling tot wat er in het artikel in de HC heeft gestaan, waarin gesuggereerd werd dat er ook nog gesproken zou gaan worden met (landelijke) milieuorganisaties, etc. De vraag komt nog in welk stadium de leden worden geraadpleegd. Binnen het bestuur van de Vogelwerkgroep is besloten een, zover mogelijk, wat verder uitgewerkt plan te presenteren, waarmee men zich wat meer kan voorstellen hoe e.e.a. eruit kan komen zien. De ALV van de VWZ is in februari, van het IVN in maart.

14.2. Verkenning standpunten

Annet. De Natuurgroep functioneert zonder bestuur. Er zijn ongeveer 8 actieve leden, passieve leden en donateurs. Bestaat uit kenners van het veld, die inventarisaties doen. Belangrijk is dat de gegevens positief bijdragen. Door te inventariseren doet men kennis op over een gebied, waarmee men rekening kan houden bij beslissingen over dit gebied. Het was de Natuurgroep niet te doen om de 'politieke insteek' (de werkwijze van PG was dan ook niet wat men zich voorgesteld had). Sterk punt is verder het kwartaalblad, dat men graag (in deze vorm) wil behouden.

Voordeel van een overkoepelende natuurvereniging is 1 gezicht naar buiten.

Agnes: Het IVN heeft in 2000 een enquête gehouden om de mogelijkheden te onderzoeken voor een grote natuurvereniging. Men had zelfs een onafhankelijk persoon benaderd daarvoor. De reacties waren dermate afwijzend, dat dit initiatief geen vervolg heeft gehad. Zij noemt het Hoekse Waards Landschap, waarin diverse werkgroepen binnen 1 organisatie functioneren.

Het IVN is met name op educatie gericht. Heeft in principe alleen actieve leden, ongeveer 50. Heeft ook een vlinder- en vleermuiswerkgroep, gegevens hiervan kan men ook landelijk doorgeven (in den lande zijn er ook tellers actief die niet georganiseerd zijn).

Voordeel is meer efficiëntie door een gecombineerd bestuur (bestuursfuncties moeilijk te vervullen, men doet liever veldwerk).

Arianne: Merkte dat er tussen kleine verenigingen persoonlijke conflicten waren.

Verwacht meer professionaliteit, een "ons-gevoel" en meer sociaal gebeuren binnen 1 vereniging.

Marcel: Er zijn 4 pijlers die de natuurverenigingen bij elkaar houden.

- Educatie
- Veldkennis
- Natuurbeleving
- Natuurbescherming

Spreekt zijn zorgen uit omtrent de kwetsbaarheid door het gebrek aan vrijwilligers. Daarnaast is de landelijke tendens dat belangstelling voor de natuur terugloopt. Het gebrek aan jonge leden is evident. Gemiddelde leeftijd van VWZ-leden ligt boven de 50. De VWZ heeft veel inactieve leden.

Missie van een grote gezamenlijke natuurvereniging is (met gebundelde krachten) toekomstgericht werken en de algemene belangstelling voor de natuur vergroten.

Actiepunten:

- Navraag Henk Ploeger ivm. zijn initiatief tot een groter natuurverband (Marcel)
- Voorbereiden en rondmailen van de volgende items (allen):
  - Doelstelling en sterkte-zwakte analyse eigen vereniging
  - Activiteiten eigen vereniging
  - Welke structuur zou een grote vereniging moeten hebben
  - Takenpakket toekomstig bestuur/werkgroepen
  - Hoe zou het blad eruit moeten zien

E-mail adressen:

Annet : beira@worldonline.nl
Agnes : avdlinden@proconnect.nl
Arianne : arianne@naarbuiten.com
Marcel : vdrtol@tiscali.nl
Hanneke : hoogvliet@wanadoo.nl

Volgende vergadering : woensdag 14 januari, 20.00 uur bij Marcel (Bertramvaart 12).

15. De groeten uit Drenthe

Met de neus op de feiten: Harde confrontaties met de Natuur

Ben Prins, Vijverlaan 11, 7975 BW Uffelte

In aanraking komen met de natuur kan hard uitvallen, zowel letterlijk als figuurlijk. Zo is het bijzonder onplezierig na elk bezoek aan bos en hei je hele lijf van onder tot boven te moeten afzoeken naar teken. Soms zijn het er tientallen. Niet alleen dat ze vervelend jeukende bulten opleveren, ze kunnen met hun beet ook de nare, sluipende en levensbedreigende ziekte van Lyme overbrengen. Een groeiende nachtmerrie voor natuuronderzoekers, die zich voor hun bezigheden regelmatig buiten de paden wagen. Bij Els heeft de natuur al drie maal hard toegeslagen, en heeft ze een antibiotica-kuur moeten ondergaan om daarmee het kwaad de kop in te drukken. En dan maar hopen, dat het geholpen heeft .....

En wat te denken van een heerlijke herfstwandeling door het bronsbruin eikenbos? Met prachtig rood kleurende Amerikaanse eiken, van geel naar rood variërende krentenboompjes, overal paddestoelen en zilver spinrag .... Maar een beetje wind, en de projectielen suizen bij tientallen naar beneden. Een hele regen van eikels bombardeert je arme hoofd, zodat je keihard in aanraking komt met de voortplantingsproducten van deze bomen. Voor je eigen veiligheid zou je in zo'n herfstbos niet zonder paraplu moeten rondlopen. Maar omdat dat zo gek staat, doe je het niet en kom je thuis met pijnlijke inslagkraters op je al kalende kop ....

In de twee bovenstaande voorbeelden is het de natuur, die toeslaat. Al dan niet met vervelende gevolgen. Maar ook de mens zorgt voor harde confrontaties met de natuur. En als je dan, zoals Els en ik tijdens ons onderzoek in het Holtingerveld bij Havelte, met je neus op de feiten wordt gedrukt, blijken ook deze confrontaties soms levensbedreigend te zijn. Niet voor ons, maar voor de natuur wel te verstaan. Getuige de volgende onderzoeksresultaten ....

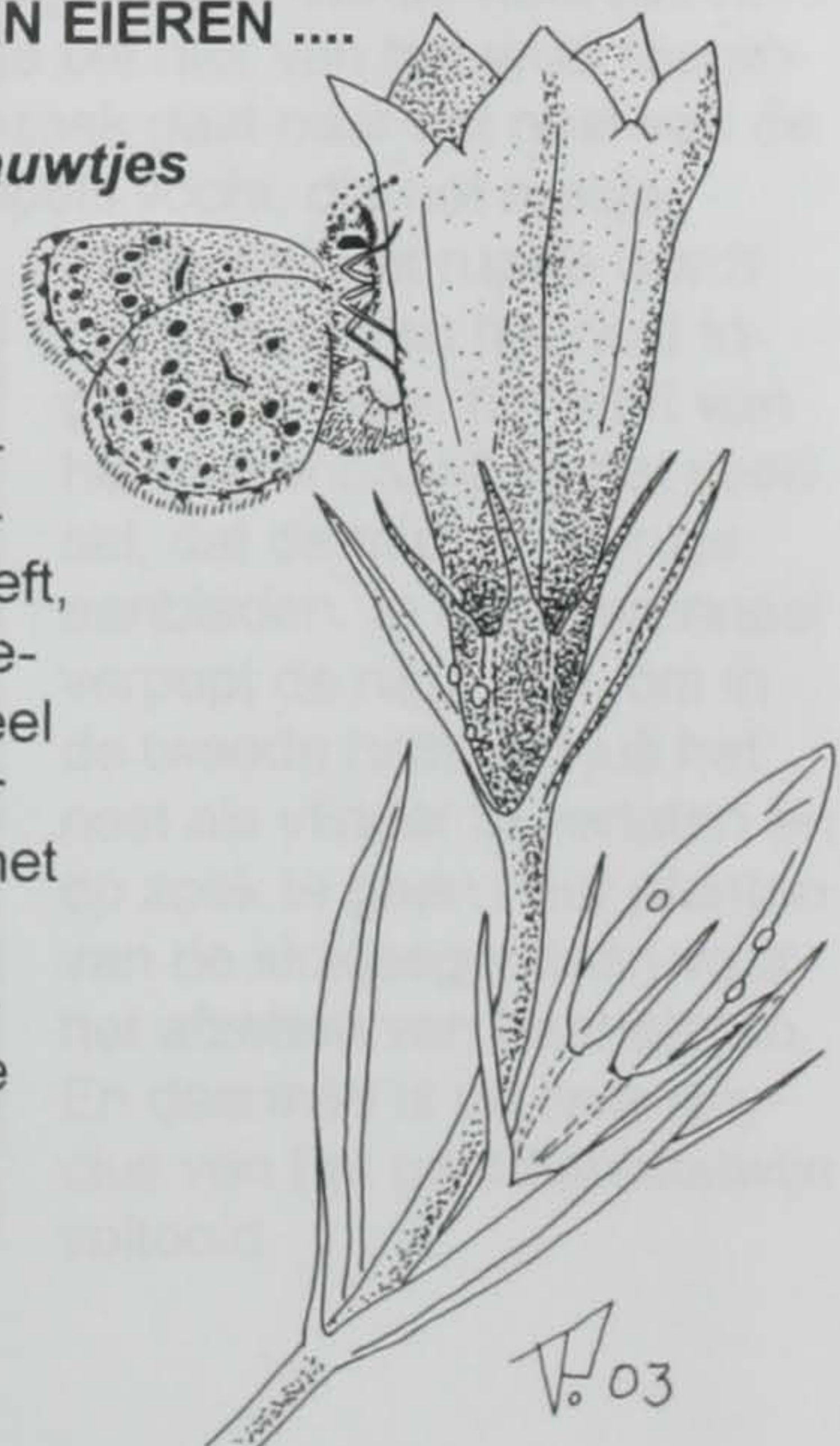
1 - BIM BAM BEIEREN, DE KLOK DIE HEEFT GEEN EIENEN ....

Onderzoek naar klokjesgentianen en gentiaanblauwtjes

Drenthe heeft een actieve vlinderwerkgroep, die Drenthe-wijd opereert. Regelmatig vinden er over de gehele provincie onderzoeken plaats naar de stand van zaken bij een in z'n voortbestaan bedreigde vlindersoort. In 2003 was het de beurt aan het gentiaanblauwtje (*Maculinea alcon*). Zoals de naam al aangeeft, is deze soort net als het inmiddels in Nederland uitgestorven berggentiaanblauwtje (*M. rebeli*) voor een deel van zijn ontwikkeling afhankelijk van gentianen. Voor het gentiaanblauwtje is dit de klokjesgentiaan; voor het berggentiaanblauwtje de kruisbladgentiaan.

Toen de onderzoekscoördinator van de Vlinderwerkgroep Drenthe ons vroeg, of wij bereid waren in onze omgeving na te gaan, waar er nog klokjesgentianen groeiden en waar er nog gentiaanblauwtjes konden

Rechts: Een gentiaanblauwtje legt eieren op de klokjesgentiaan

worden gevonden, hoefden Els en ik er niet lang over na te denken en zeiden we enthousiast ja. Dit was een unieke kans om met officiële toestemming terreinen te kunnen bekijken, die normaal voor het grote publiek - en daar hoorden wij immers ook bij - niet toegankelijk waren. Wat wij niet wisten, was dat het niet ging om het controleren van een beperkt aantal vindplaatsen, maar dat het ging om in het totaal 35 locaties, verspreid over een gebied van meer dan 2500 hectare! Het is een hele klus geworden, maar een fantastische kennismaking met vrijwel het gehele natuurgebied van het Holtingerveld tot en met het Uffelter Binnenveld.

Weinig opwekkende Resultaten bij de Klokjesgentiaan

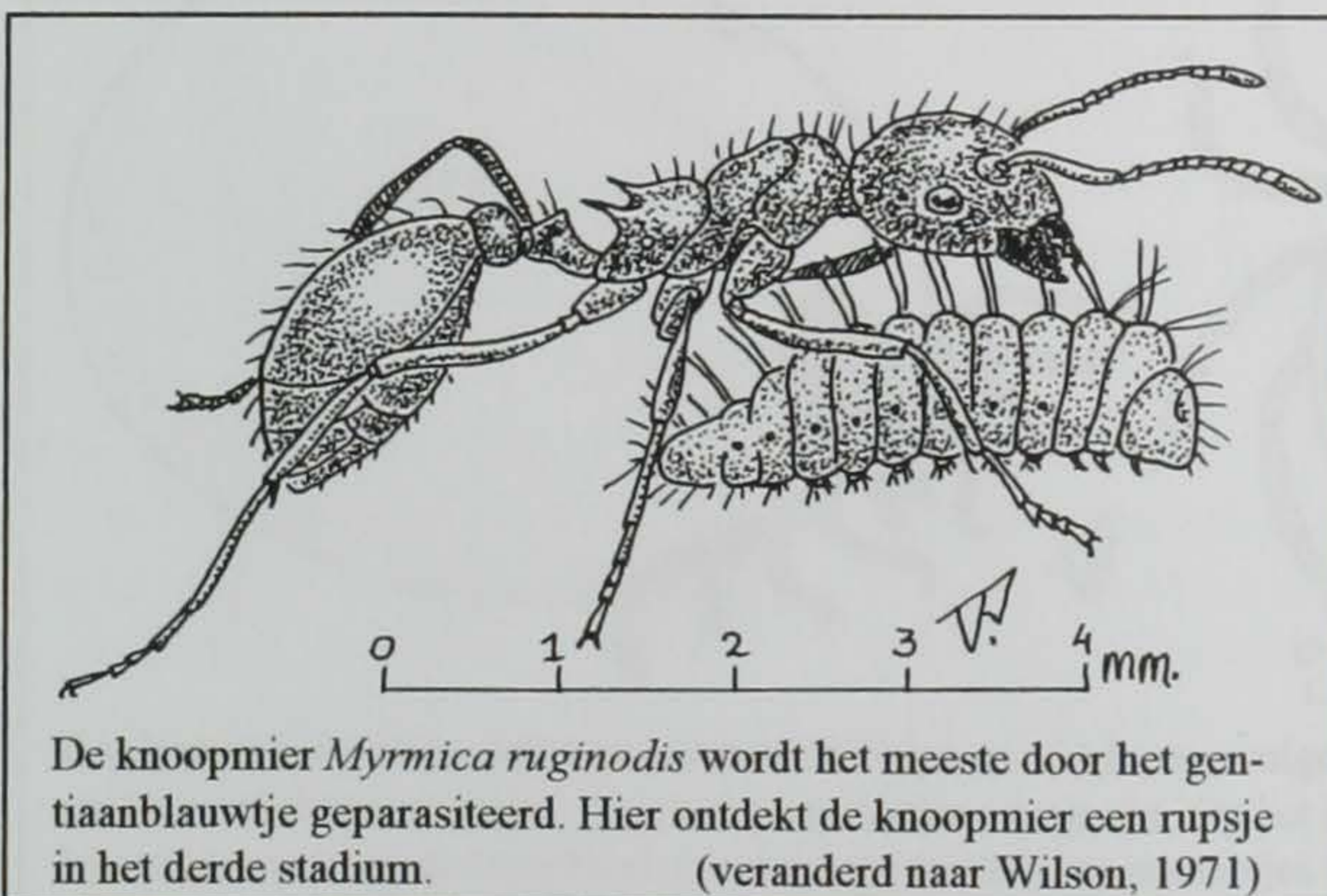
Alle locaties, waar in het verleden klokjesgentianen of gentiaanblauwtjes waren gezien, stonden ingetekend op detailkaarten. Desondanks kostte het vaak heel wat meer tijd om zo'n terreintje te onderzoeken, dan wij hadden voorzien. Soms ging het om het zoeken van een speld in een hooiberg. Tussen hoge heidestruiken of grote bulten pijpestrootje door moesten we al struikelend proberen nog die paar plantjes te vinden, die er misschien nog zouden kunnen voorkomen.

De resultaten van ons moeizaam geploeter waren dan ook niet bepaald bemoedigend. Uit 23 van de 35 voormalige vindplaatsen van de klokjesgentiaan was de soort inmiddels verdwenen, en in 5 van de resterende 11 terreinen stond de klokjesgentiaan op het punt van uitsterven. Bovendien konden we op 3 van de 6 overgebleven vindplaatsen maar hooguit enkele tientallen exemplaren van de klokjesgentiaan vinden, veel te weinig voor een gezonde populatie gentiaanblauwtjes. En zo bleven er in het hele gebied van ruim 2500 hectare rond Havelte maar 3 potentiële vliegplaatsen over voor deze vlindersoort ....

Het leven van het Gentiaanblauwtje

Om vast te stellen, of het gentiaanblauwtje in een bepaald gebied voorkomt, is het niet nodig de vlinders zelf te zien. Het vrouwtje zet haar eitjes namelijk stuk voor stuk af op de kelk of de kroon van de bloem van de klokjesgentiaan, die de waardplant is voor de eerste levensstadia van het rupsje. Het diertje eet hier van het vruchtbegin-sel tot het na drie vervellingen de plant verlaat en opzoek gaat naar het nest van de waardmier. Deze waardmieren zijn verzot op de druppels vocht, die het rupsje

afscheidt. Het rupsje wordt door de mieren het nest ingebracht, waar het leeft van het mierenbroed en het voedsel, dat de mieren de rups aanbieden. In het mierennest verpopt de rups zich, om in de tweede helft van juli het nest als vlinder te verlaten en op zoek te gaan naar planten van de klokjesgentiaan voor het afzetten van haar eieren. En daarmee is de levenscyclus van het gentiaanblauwtje voltooid.

De knoopmier *Myrmica ruginodis* wordt het meeste door het gentiaanblauwtje geparasiteerd. Hier ontdekt de knoopmier een rupsje in het derde stadium. (veranderd naar Wilson, 1971)

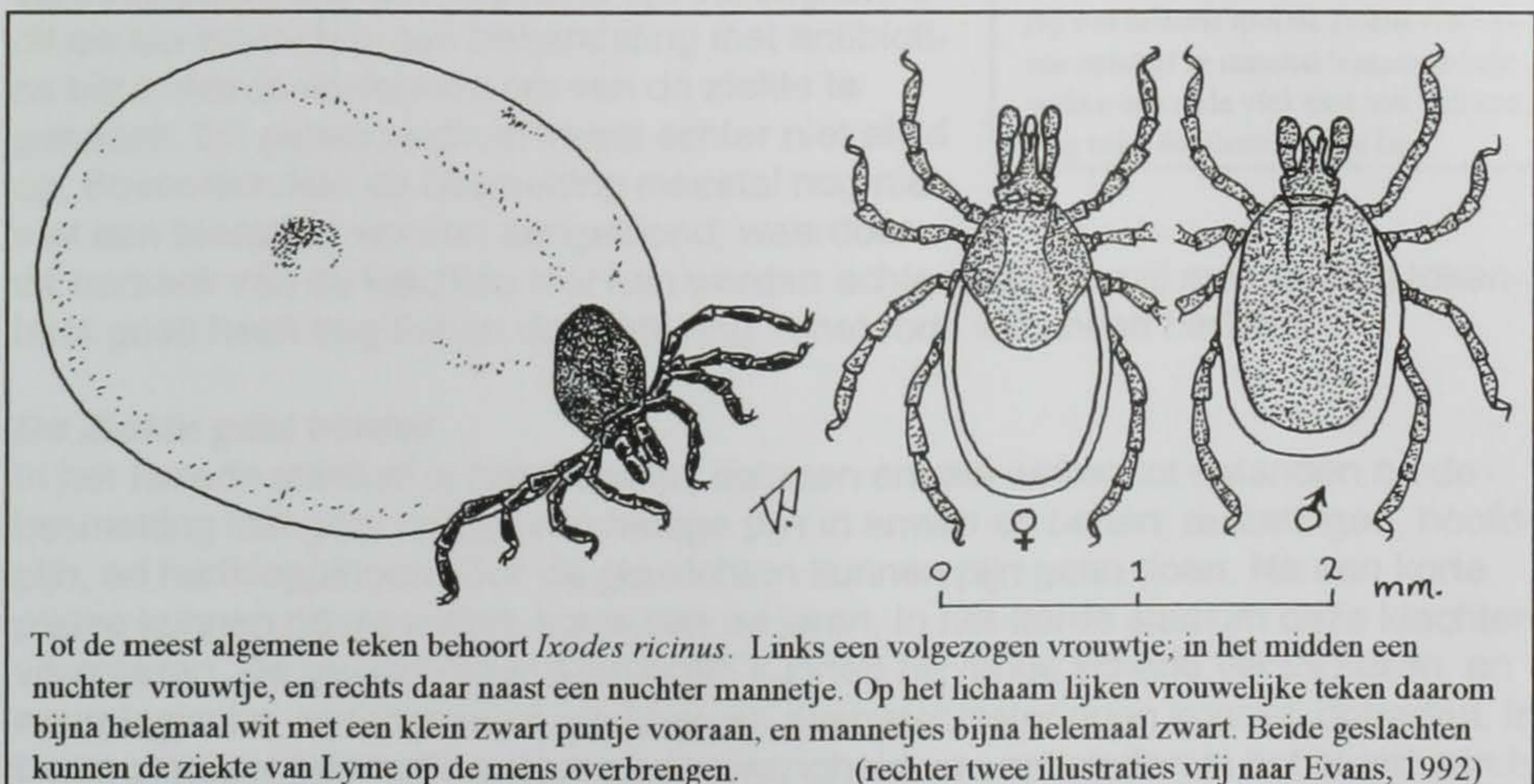
Toestand alarmerend

Deze eitjes kleven als goed zichtbare, witte bolletjes aan de plant. Ze blijven daar een lange tijd herkenbaar en daarom is het veel effectiever naar die witte bolletjes op de klokjesgentianen te zoeken, dan om te blijven wachten tot zich misschien een vlinder laat zien. Het betekent wel, dat alle klokjesgentianen, die in een bepaald terrein worden gevonden, ook moeten worden afgezocht naar eitjes van het gentiaanblauwtje. Dat betekent, dat er vele malen geknield moet worden in het natte gras, zonder de andere klokjesgentianen te beschadigen, en weer even zo vele keren moet worden opgestaan. Hoeveel diepe kniebuigingen door ons in het totaal zijn gemaakt, zou ik niet weten, maar het moeten er vele duizenden zijn geweest. We hebben helaas moeten vast stellen, dat van de 9 oorspronkelijke vliegplaatsen van het gentiaanblauwtje rond Havelte er nog maar één is overgebleven. Ook bij de twee andere locaties, waar wij nog honderden klokjesgentianen hebben gevonden, blijkt het gentiaanblauwtje inmiddels te zijn uitgestorven. Harde feiten tonen daarmee aan, dat een samenspel van door de mens veroorzaakte processen, zoals verregaande verdroging, verzuring en vergrassing van de heide, en een chronisch gebrek aan geld voor een doelmatig beheer, verantwoordelijk zijn voor de vernietiging van hele ecosystemen, en dat in ons geval de klokjesgentiaan, en daarmee het gentiaanblauwtje, er onder andere het slachtoffer van is geworden.

2 - ZAGEN, ZAGEN, WIEDEWIEDEWAGEN ....

Gevaarlijke Uitzuigers verscholen tussen de Heide

Veel van de klokjesgentianen groeien op grazige plaatsen, of tussen wat vochtig staande, lage heideplanten. Vaak staan de planten min of meer geconcentreerd langs oude karrensporen of wildpaadjes. Ze komen zodoende heel wat keren juist op die plekken voor, die graag door grazende reeën worden bezocht, of waar de herder van de Havelter schaapskudde zijn dieren over leidt. Beide diersoorten zijn de voornaamste gastheer van een lastige parasiet, die bovendien ongewild via zijn speeksel verwekkers van gevaarlijke ziekten kan overbrengen. Ik bedoel DE TEEK.

Ze komen soms bij duizenden voor in gebieden, die begraasd worden door schapen. Maar niet alleen schapen en reeën hebben er last van. Ook honden, die lekker door de heide struinen, en natuuronderzoekers, die de eitjes van het gentiaanblauwtje op de klokjesgentianen tellen, kunnen er flink last van krijgen. Iemand vertelde ons, dat ze na een wandeling met de hond over de heide soms tientallen teken bij het dier over het licht gekleurde haar ziet lopen. En ik schreef al hiervoor in de inleiding, dat ook Els er meerdere keren last van heeft gehad en bij één van deze drie keren plukte ze enkele tientallen teken van haar lichaam.

Ook in de Duinen loert het Gevaar

Overigens is niet alleen de heide en omgeving gevaarlijk geworden door de vele teken, die er huizen. Ook de duinstrook herbergt op heel wat plaatsen teken, die met de ziekte van Lyme besmet zijn. Vooral de duinen van Voorne en de Amsterdamse Waterleidingduinen zijn berucht. Het zou mij niet verbazen, als veel van die argeloos in het duingras vrijende paartjes zonder het te weten met de ziekte van Lyme worden besmet, en dat pas jaren later, als de verwoestende gevolgen van deze ziekte zichtbaar beginnen te worden, wordt ontdekt, wat de bron van alle ellende is geweest.

De Ziekte van Lyme: een Tekenst(r)reek

De symptomen van de ziekte van Lyme, veroorzaakt door de bacterie *Borrelia burgdorferi*, zijn zeker in het begin uiterst vaag. Een besmette tekenbeet geeft eerst evenals een niet besmette beet een zich langzaam uitbreidende rode zwelling te zien, waarin meestal na enige dagen een lichtere ring ontstaat, die typisch is voor een infectie met Lyme. Maar niet bij iedere besmetting verschijnt deze ring.

Soms gaat de besmetting gepaard met lichte griepverschijnselen, die weer na korte tijd verdwijnen. In dit eerste stadium is een behandeling met antibiotica bijna steeds voldoende om van de ziekte te genezen. Dit eerste stadium treedt echter niet altijd op. Bovendien kan de besmetting meestal nog niet met een bloedtest worden aangetoond, waardoor de oorzaak van de klachten niet kan worden achterhaald, tenzij men na een tekenbeet goed heeft opgelet en de lichte ring in het rode veld heeft herkend.

De Ziekte gaat verder

In het tweede stadium is het mogelijk, dat men enkele weken tot maanden na de besmetting last gaat krijgen van heftige pijn in armen en benen, duizelingen, hoofdpijn, en hartkloppingen. Ook de gewrichten kunnen pijn gaan doen. Na een korte pauze kunnen na maanden, soms pas na jaren, in het derde stadium deze klachten verergeren. De gewrichtsaandoeningen kunnen blijvende schade veroorzaken, en neurologische verschijnselen als loop- en evenwichtsstoringsen kunnen optreden. In beide stadia is besmetting door de aanwezigheid van antistoffen in het bloed aan te tonen. Ook in dit tweede en derde stadium kan de ziekte met goed gevolg worden

Bij een infectie met de ziekte van Lyme ontstaat er meestal binnen enkele weken een rode vlek met een lichtere ring rond de plaats van de beet.

bestreden met antibiotica. Het is echter mogelijk, dat sommige van de klachten langdurig blijven bestaan door de aanwezige beschadiging van de weefsels.

Voorkomen beter dan Genezen

Het voorgaande klinkt nog al dramatisch. De meeste teken zijn echter gelukkig niet met de ziekte van Lyme besmet. Toch is het raadzaam na een bezoek aan een door teken besmet gebied het lichaam nauwkeurig op teken te controleren. Mochten er onverhoopt teken worden gevonden, let dan goed op het verloop van de zwelling. Verschijnt er rond de plek van de beet een rood veld met erin een lichte ring, aarzel dan niet, en laat u door uw huisarts met antibiotica behandelen.

Ontstaat er geen lichte ring in het rood, blijf dan toch op uw hoede en let goed op de verschijnselen, die kenmerkend voor het tweede en derde stadium zijn. Want hoe eerder de besmetting wordt herkend en de bacterie wordt bestreden, hoe groter de kans, dat er geen blijvende beschadigingen ontstaan.

Een perfecte Zaagmachine

Een teek is een bloedzuigende mijt. Samen met de schorpioenen, boekenschorpioenen en spinnen worden ze tot de spinachtigen gerekend. Net als alle spinachtigen bezitten ze acht pootjes. Zowel de larve, de nimf, als het geslachtsrijpe dier hebben

De monddelen van de teek *Ixodes ricinus*, met de zaakjes, mesjes en de zuigsnuit bezet met weerhaakjes. Links de kop van boven, rechts de snuit van onder. (naar Banks, 1915)

bloed nodig om zich verder te kunnen ontwikkelen. De larve, die wat lager in de vegetatie zit dan de grotere stadia, parasiteert vooral op kleine, dicht bij de grond levende zoogdieren, bijvoorbeeld op muizen en konijnen. De nimf en volwassen teek zoeken het hoger op in de planten en proberen van uit die positie een groter slachtoffer te vinden. Vooral het ree, het schaap en de mens behoren tot hun slachtoffers.

Om bij het bloed van zijn prooi te kunnen komen zoekt de teek een plek op, waar de huid relatief dun is. Op dat moment meet het dier niet meer dan enkele millimeters, en is soms nog zo klein, dat alleen met een vergrootglas het kleine, zwarte stipje op de

huid aan z'n acht pootjes als teek te herkennen is. Voor de teek begint nu het zware werk. Met minuscule mesjes en zaagjes wordt een gat in de huid geboord. Het is een langzaam proces, dat vele uren in beslag kan nemen. Is het werk voltooid en is er bloed aangeboord, dan wordt de zuigsnuit, die voorzien is van een groot aantal weerhaken, door het gat in de bloedstroom gestoken. De prikkelende antistollingsstoffen in het speeksel, waarin zich ook de Lyme bacterie bevindt, zorgen voor een bloedrijke zwelling, die zich langzaam uitbreidt en waarin zich de typerende lichte ring ontwikkelt.

In dit stadium heeft de bacterie zich nog niet door het lichaam kunnen verspreiden en is nog niet begonnen aan zijn vernietigend werk. Daarom is het zaak, om de besmetting al in een zo vroeg mogelijk stadium te ontdekken en een antibioticumkuur te volgen.

BESTE NATUURLIEFHEBBERS, WEEST WAAKZAAM EN LAAT U NIET LYMEN!

16. Noordnieuws, december 2003

Marianne Ketting

Laive leesders en leesderessen,

U bent gewend van mij nieuws uit de noordelijke natuur te krijgen. Maar natuur is buiten en buiten is er storm, ijs, sneeuw of hagel, dus deze keer blijft mijn nieuws vooral huiselijk. Lekker van bij het houtvuur. Ja, dat krijg je als je in de koudste uithoek van Nederland gaat wonen. Hier aan de Duitse grens heerst het landklimaat. Na een ijzige winter een extreem hete droge zomer; dus dat ruimde lekker op in de tuin. Natuurlijke selectie, en de zuring overleeft alles! Zuring ga ik voor het gemak dus maar weer móóí vinden. Na de hete zomer volgde trouwens een spectaculair gekleurde herfst; "indian summer". En half oktober lag het eerste pak sneeuw er al weer.

Fig. 15 *Truus, Miep en Mutsje*

Ons huishouden is sinds oktober uitgebreid met drie hennen, zodat we naast een deeltijdpoes, aanloopwild en buurschappen nu eindelijk het huisvee hebben waar ik al jaren naar uitkeek. Wyandotte-krielen zijn het, vriendelijke kipjes met een gezellig theemutsmodel. Ze scharrelen genoeglijk keuvelend rond en stralen rust en tevredenheid uit. Dat is ook precies waarvoor ze zijn aangenomen. Onze kippen zijn persoonlijkheden en dus hebben ze vanzelf namen gekregen: Truus, Miep en Mutsje. Miep en Truus zijn rondborstige matrones in wit geschulpt kant over zwarte onderrokken; Mutsje is een bescheidener typje in bruine tweed met witte pikkels. Maar zij is de enige totnogtoe die eieren heeft gelegd. Misschien is de legstaking van de andere twee te wijten aan het provisorische legnest waarmee we ze in het begin afscheepten; dat was een handzaam supermarktdoosje waar bij nader inzien "halve haantjes" op bleek te staan. De dames moeten het ook zonder héle haan doen, want wij stellen zo'n matineuze schreeuwlelijk niet op prijs en de burens waarschijnlijk nog minder. Voor de rest verwennen we het stel. Ze hebben een woning in Oudhollands huisjesmodel, donkergroen, met witte daklijsten en rood puntdak.

Omdat ze nog niet los mogen lopen in de grote boze wereld (er dreigen vossen, steenmarters, buizerds, snelverkeer) hebben we met gaas en netten een uitloop voor ze gebouwd, over het gras, het bos in. Het gras hebben ze kortgeknipt, de bosgrond omgespit en ontdaan van iedere mier, slak of larf die ze konden vinden. Dit brengt ons op het idee van een volautomatisch tuiniermasjien bestaande uit kippen in een mobiele kooi, waarmee men maait, spit, mest strooit en de moestuin van onkruid en ongedierte ontdoet. Handig, straks in het voorjaar.

Overigens deed de boswachter ons een tip aan de hand om roofdieren weg te houden: geurvlaggen uitzetten. Oftewel: we moeten geregeld tegen het kippenhok aanpiesen. Om voor de hand liggende redenen laat ik dit ritueel aan Peter over. Maar die vindt het er nu veel te koud voor.

Het is zo gezellig in het kippenhok dat er iedere morgen een drom fazanten bij staat te dringen, nekkenrekend door het gaas om een graantje mee te pikken. Onze hennen keken er aanvankelijk verbaasd naar maar lijken ze nu als medekip te accepteren.

Van de drie kippen is Truus de baas; niet omdat ze de slimste is, want dat is Miep. Ook niet omdat ze de brutaalste is, want dat is Muts. Maar gewoon omdat ze de bazigste is. Nee, ik ga nu niet zeggen dat het net mensen zijn. Kippen kunnen b.v. veel beter zien. Zo wezen zij ons in het bos de rondscharrelende baby-egeltjes aan, waar we zelf overheen hadden gekeken.

Het is druk rond het vogelvoerhuis, want we voeren de vogels weer. Dat mag van de Vogelbescherming - sinds ze gesponsord worden door een vogelvoerfabrikant- voortaan het hele jaar door. Zelf ben ik hun zielige verhalen niet vergeten, over b.v. jonge spechtjes die met de krop vol onverteerbare pinda's verhongerden in het nest. Wij voeren dus alleen 's winters en maken -excuses aan de sponsor- zelf vetpotjes. Recept: frituurvet, havermout, vogelzaad en kelderstof. Dat kelderstof is een ongelukje. De 5-kilo voordeelbaal van de Winkel Voor Het Buitenleven barstte namelijk open op de keldertrap. Zodat wij het zaad uit alle hoekjes van de kelder bijeen konden vegen, inclusief een enkele kelderspin of -mot. De vogels lijken het niet erg te vinden, het is druk rond de voertafel. Vaste gasten: mezen, mussen, vinken, een roodborst, een bonte specht. Soms sijsjes.

De lucht is vol gakkende ganzen, soms in keurige V- formaties, meestal in ordeloze wolken van honderden exemplaren. Af en toe valt zo'n wolk neer op het bouwland achter de tuin. Sierlijke kleine rietgansjes met donkere koppies. Op de kale akker zijn ze gauw uitgegeten, dus dan trekken ze met kleine groepjes tegelijk naar de weilanden verderop; waar ze uiteindelijk met geknal verjaagd worden en dan wordt de hemel ineens verduisterd door duizend paniekerig gillende ganzen. Zelig. Maar ik moet er zelf toch ook niet aan denken dat die horde mijn tuin zou komen kaalvreten en onderpoepen.

Op de velden achter ons huis lopen reeën. Deze zomer waren er zwarte kalfjes bij: die ene zwarte reebok uit de Ter Apeler bossen heeft kennelijk een flinke actie-radius gehad. Deze wetenschap heb ik van de achterburen, die van de stoeterij aan de overkant van het veld. Vaak turen zij met de verrekijs naar reeën die grazen bij de bomerij langs onze achtertuin. Zeggen ze. MAAR ZELF ZIEN WE DIE NOOIT!!! Die bomen staan ervoor en en als we ons er krakend doorheen geworsteld hebben zijn de reeën allang weg en zien we alleen nog fazanten. Op de wandeling komen we wel reeën tegen en we zien ze soms vanuit de auto. In deze tijd hebben ze dikke loodgrijze vachten. Ze zien er daarmee zo rond en mollig uit dat het een heel andere diersoort lijkt.

Agrarisch nieuws: de suikerbieten zijn dit jaar dankzij de hete zomer gigantisch. Het hele najaar hoorden we van alle kanten onweersachtig gerommel dat dag en nacht doorging. Dat was het laden van de bietenwagens, het gebonk van bieten in de laadbak. Dat klonk eigenlijk best prettig, zo van: de buit is binnen.

Op een zaterdagmorgen in oktober heeft de veehandelaar bij de burenen de uit de kluiten gewassen lammeren opgehaald. Een oude kreupele ooi moest ook mee, het mooiste oilam mocht blijven. De overgebleven ooiën lopen nu weer bij de ram, behalve dat ene jonkie. Om inteelt te voorkomen wordt ze weggehouden bij haar vader. Nu is ze uit logeren gestuurd bij een andere ram en moet eerstdaags bezwangerd weer terugkomen. Ach jee. Zal je zien dat ze met zo'n genant roodgestempeld achterwerk thuiskomt, als teken dat ze aan de beurt is geweest.

We vernamen dat in Zoetermeer het referendum over de burgemeesterskeuze mislukt is door gebrek aan belangstelling; in Sellingeren loopt de bevolking wel warm voor de politiek en start zelf een referendum, over een onderwerp dat dan ook heel zwaar weegt, te weten: het carbidschieten. Over deze oudejaarsfolklore werden wij al bij de verhuizing voorgelicht door een autochtone verhuizer. Met glimmende oogjes vertelde hij over de kunst om met een carbidexplosie in een tank -een melkbus maar nog liever een giertank- het deksel zo ver mogelijk weg te schieten. Aan een ketting, anders moet je zo ver lopen om 'm terug te halen. De nieuwe burgemeester wil daaraan regels en beperkingen stellen, want die voorziet rampen. En omdat hij niet van hier is maar uit het westen -uit de Flevopolder, maar toch- vindt men dat hij zich er niet tegenaan mag bemoeien. Zolang de referendum procedure loopt komen er geen regels en dus wordt het een knallend oudjaar. Met, naar oost-groninger traditie, "spekdikken" (kruising tussen wafel en pannekoek, van roggemeel met spek, stroop en droge worst), "kniepertjes" (wafeltjes) en "rolletjes". Dat zijn dezelfde wafeltjes maar dan opgerold, als symbool voor het nieuwe, nog niet ontrolde jaar.

We wensen u een mooi nieuw jaar toe!!

17. Natuur- en milieuagenda Zoetermeer

Coördinatie door Natuur- en milieu-Educatie Zoetermeer.

Deze agenda komt 4x per jaar uit. Opgave van excursies eerste kwartaal vóór 15 maart bij NME-Team, telefoon 3469662,

De agenda is voor het Kwartaalblad aangevuld met de excursies van Bomen Overleven

Internet: www.zoetermeer.nl

E-mail: M.J.Kester@zoetermeer.nl

Tijd		Activiteit	Verzamelen	Kosten	Organisatie
wo/za/zo & feest- dagen	12.00 16.00	Pony of ezelrijden	Stadsboerderij De Balijhoeve	€ 0,50 per rit	De Balijhoeve 3620832
ma/wo/vr	10.30 14.30	Kaasmaken	Stadsboerderij De Balijhoeve		De Balijhoeve 3620832
za	3-jan 10.00 15.00	Wilgen knotten in Zoetermeer e.o.			VMD M Louw 3210208 Aanmelden!
do	8-jan 20.00	Nieuwjaarsreceptie	Wijkpost Meerzicht Uiterwaard 29		Vogelwerkgroep 3163631
za	10-jan 10.00 15.00	Wilgen knotten in Zoetermeer e.o.			VMD M Louw 3210208 Aanmelden!
zo	11-jan 13.00 15.30	Ecokids met thema sporen	Stadsboerderij Het Buitenbeest	€ 1,00 of strippenkaart	IVN/Buitenbeest 3520624
di	13-jan 20.00	Start cursus Tuinontwerpen 4 avonden	Wijkpost Meerzicht Uiterwaard 29	Leden € 25 Niet-l € 35	Groei en Bloei 3517624
za	17-jan 10.00 15.00	Wilgen knotten in Zoetermeer e.o.			VMD M Louw 3210208 Aanmelden!
zo	18-jan 14.00	Foto-winterwandeling in Buytenpark	Bij ingang Snowworld		IVN 3165583
ma	19-jan 11.00 13.00	Nationaal Park Dwingelderveld	Parkeerplaats bezoekerscentrum Benderse, even buiten Ruinen	Vrijwillige bijdrage	Bomen Overleven aanmelden tot 2 dagen voor de excursie 0522 451844
za	24-jan 10.00 15.00	Wilgen knotten in Zoetermeer e.o.			VMD M Louw 3210208 Aanmelden!
za	24-jan	Ganzenexcursie Hoekse Waard - Zuid Hollandse eilanden			Vogelwerkgroep 3163631
za	31-jan 10.00 15.00	Wilgen knotten in Zoetermeer e.o.			VMD M Louw 3210208 Aanmelden!
za	31-jan 10.00 12.00	Groene ochtend Info winterstek van heesters voor eigen tuin	Gemeentekwekerij Industrieweg		Groei en Bloei 3517624

Tijd				Activiteit	Verzamelen	Kosten	Organisatie
za	31-jan	13.30	15.00	Bomen over reigers	Restaurant Aa- zicht	Vrijwillige bijdrage	Bomen Overleven Rob Wiewel
za	31-jan	13.30		Ontdekkingstocht Noordzeestrand bij Ouddorp	Strandtent "De Zeester"		Bomen Overleven aanmelden 0187- 684079 tussen 18.00 en 19.00
wo	4-feb	20.00		Info avond over Helleborus	Intratuin Voorweg 192		Groei en Bloei 3517624
do	5-feb	20.00		Terugkijken vlinderproject 2003	Wijkpost Meerzicht Uiterwaard 29		IVN/NME 3512378/3469662
za	7-feb	10.00	15.00	Wilgen knotten in Zoetermeer e.o.			VMD M Louw 3210208 Aanmelden!
zo	8-feb	13.00	15.30	Ecokids met thema stenen	Stadsboerderij Het Buitenbeest	€ 1,00 of strippenkaart	IVN/Buitenbeest 3520624
za	14-feb	10.00	15.00	Wilgen knotten in Zoetermeer e.o.			VMD M Louw 3210208 Aanmelden!
zo	15-feb	10.00		Spoorzoeken in de duinen bij Zantvoort	Restaurant De Duinrand, Zandvoortse-laan 130A	1 Euro entree	Bomen Overleven Roel Opbroek aanmelden 0172- 518929
zo	15-feb	14.00		Knoppen I wandeling door het Westerpark	't Westpunt in het Westerpark		IVN 3165583
ma	16-feb	11.00	13.00	Nationaal Park Dwingelderveld	Parkeerplaats bezoekerscentrum Benderse, even buiten Ruinen	Vrijwillige bijdrage	Bomen Overleven aanmelden tot 2 dagen voor de excursie 0522 451844
wo	18-feb	20.00		Start Cursus Vogelherkenning 4 av: 17 mrt, 14 apr, 19 mei	Wijkpost Meerzicht Uiterwaard 29	€ 25	Vogelwerkgroep/ IVN 3163631
vr	20-feb	20.15	21.45	Uilenexcursie Amelisweerd	Koningslaan 13a, Bunnik	Vrijwillige bijdrage	Bomen Overleven Edwin van Keulen 06 53408107
za	21-feb	10.00	15.00	Wilgen knotten in Zoetermeer e.o.			VMD M Louw 3210208 Aanmelden!
za	21-feb	9.30		Vogelexcursie Benthuizerplas Aansluitend op de cursus	Appartementen- complex Noordhove		Vogelwerkgroep 3163631

Tijd				Activiteit	Verzamelen	Kosten	Organisatie
za	28-feb	10.00	12.00	Groene ochtend Een obelisk van wilgentenen maken	Gemeentekwekerij Industrieweg	Leden € 5 Niet-l € 7	Groei en Bloei 3517624
za	28-feb	10.00	15.00	Wilgen knotten in Zoetermeer e.o.			VMD M Louw 3210208 Aanmelden!
do	11-mrt	20.00		Lezing over vogels	Wijkpost Meerzicht Uiterwaard 29		Vogelwerkgroep 3163631
za	13-mrt	10.00		Natuur op een Wassenaars landgoed	Rust en Vreugd parkeerplaats hoek Menkenaan-van Ommerenlaan		Bomen Overleven Jos Orleans
zo	14-mrt	13.00	15.30	Ecokids met thema afval	Stadsboerderij Het Buitenbeest	€ 1,00 of strippenkaart	IVN/Buitenbeest 3520624
ma	15-mrt			De natuurtuin gaat open			Gemeente Z'meer 3469662
wo	17-mrt	20.00		Cursus Vogelherkenning	Wijkpost Meerzicht Uiterwaard 30	zie 18 feb	Vogelwerkgroep/ IVN 3163632
za	20-mrt			Vogelexcursie aansluitend op de cursus			Vogelwerkgroep 3163631
zo	21-mrt	14.00		Knoppen II wandeling door het Westerpark	't Westpunt in het Westerpark		IVN 3165583
ma	22-mrt	11.00	13.00	Nationaal Park Dwingelderveld	Parkeerplaats bezoekerscentrum Benderse, even buiten Ruinen	Vrijwillige bijdrage	Bomen Overleven aanmelden tot 2 dagen voor de excursie 0522 451844
za	27-mrt	10.00	12.00	Groene ochtend Buxusvormsnoei	Gemeentekwekerij Industrieweg	Leden € 30 Niet-l € 40	Groei en Bloei 3517624
za	27-mrt	14.00	15.30	Vroege vogels en stinzeplanten	Park Rozenrust ingang Veursestraatweg 102A, Leidschendam	Bomen Over	Bomen Overleven Ria Hoogstraat en Charlie van Marrelo
za	27-mrt			Excursie Blauwe Kamer			Vogelwerkgroep 3427474

Tijd				Activiteit	Verzamelen	Kosten	Organisatie
zo	28-mrt	13.00	14.00	Rondleiding in de natuurtuin	't Westpunt in het Westerpark	Gratis	Natuurtuingroep 3416896/3211593
di	30-mrt	20.00		Informatie-avond over klim- en slingerplanten	't Centrum Frans Halsstraat 1		Groei en Bloei 3517624
wo	14-apr	20.00		Cursus Vogelherkenning	Wijkpost Meerzicht Uiterwaard 31	zie 18 feb	Vogelwerkgroep/ IVN 3163633
wo	19-mei	20.00		Cursus Vogelherkenning	Wijkpost Meerzicht Uiterwaard 32	zie 18 feb	Vogelwerkgroep/ IVN 3163634

Website IVN <http://home.wanadoo.nl/ivn.zoetermeer/index.html>

Vogelwerkgroep <http://www.vwgzoetermeer.nl/>

Gem Zoetermeer www.zoetermeer.nl klik op bezoekers, natuur en milieu

18. Namen

REDACTIE KWARTAALBERICHT

Taeke M. de Jong (3516599)

Johan Vos (023-5280231)

Marsmanhove 2 2726 CM Zoetermeer

Email T.M.dejong@bk.tudelft.nl

Kopij kan daar worden ingeleverd op floppy (platte tekst of Word).

Inleverdatum januarinumner: eind maart 2003.

Geschreven of getypte tekst een maand vóór deze datum inleveren.

Auteurs

Evelien van den Berg-den Hertog

	079-3213445
Hans Bieze	079-3421351
Rob Bolle	079-3317697
Lodewijk van Duuren	079-3214149
Annet de Jong	079-3422924
Taeke de Jong	079-3516599
Tilly Kester	079-3412605
Marjan Ketting	0599-324586
Marco Lurks	079-3510523
Jan Parmentier	079-3162672
Ben Prins	0512-350300
Fred Reeder	079-3213612
Ellen Teunen	079-3219711
Ies Voogd	079-3213152
Johan Vos	023-5280231
Peter van Wely	079-3520414

19. Ik wil ook lid worden

van de Natuurgroep Zoetermeer

> als lid á € 15,- per jaar

> als huisgenoot-lid á € 10,- per jaar

> als donateur á € 5,- per jaar

de leden ontvangen dit blad

van de KNNV + afdeling Zoetermeer

> als lid á € 50,- per jaar

> als huisgenoot-lid á € 25,- per jaar

> als donateur á € 10,- per jaar

deze leden ontvangen dit blad, het landelijke

KNNV-blad Natura en korting op de KNNV-

uitgaven

.....
naam

.....
adres

.....
postcode

.....
telefoon

.....
Email

.....
handtekening

Kopij of opgave verzenden naar: Marsmanhove 2 2726 CM Zoetermeer